

Peites, quèsties, redempcions d'exèrcit i subsidis. La naturalesa i l'evolució dels principals tributs reials directes a la Corona d'Aragó des de Jaume I fins a Alfons el Benigne (1213-1336)

Vicent BAYDAL SALA
Consell Superior d'Investigacions Científiques

Entre els diversos elements estructurals que regulaven l'extracció de recursos per part dels reis de la Corona d'Aragó al llarg del segle XIII, podem destacar els tributs directes imposats sobre les comunitats cristianes de reialenc per dues raons ja conegudes: d'una banda, constituïen un dels principals volums dels ingressos monàrquics, i, d'una altra banda, foren la peça central a partir de la qual s'anaren conformant sistemes fiscals consolidats després que fossen progressivament substituïts per tributs indirectes durant les dècades centrals del segle XIV i es perpetués el deute públic.¹ En conseqüència, el seu estudi resulta cabdal per a conèixer amb detall el desenvolupament de la fiscalitat als diversos municipis i territoris de la Corona, però de moment aquesta tasca només ha estat duta a terme de manera parcial, amb notables diferències cronològiques i geogràfiques, per la qual cosa les conclusions obtingudes no han pogut abordar amb claredat la caracterització d'aquells tributs reials.

Per això, deixant de banda els de volum menor, com la *cena*, i també els que s'aplicaven a tot el territori més enllà dels dominis senyorials del rei, com ara el monedatge, el bovatge o els donatius de Corts, en el present text exposarem una visió general i conjunta de les principals exaccions imposades als vassalls cristians de reialenc, és a dir, la *pecha* o peita a Aragó, la quèstia a Catalunya, la quèstia o peita al regne de València, la redempció d'exèrcit a tots ells i els subsidis negociats específicament amb els llocs francs com el regne de Mallorca. Aquest examen, d'altra banda, no es restringirà únicament al període de Jaume I, sinó que s'allargarà als regnats posteriors mitjançant l'anàlisi de la documentació de la Cancelleria Reial fins a Alfons el Benigne, ja que és precisament en la llarga durada que es poden observar nítidament alguns dels seus trets bàsics.

Així les coses, a través de l'estudi global dels registres on foren anotades nombroses sèries de peticions de tributs directes, tot aparcant qüestions més o menys conegudes com la seua gestió i recaptació, tractarem d'apuntar una sèrie de consideracions contrastives sobre l'origen, la naturalesa i l'evolució d'aquelles exaccions dins del marc general de les relacions rendístiques i fiscals entre la monarquia i el reialenc a cadascun dels territoris de la Corona.²

1. Manuel SÁNCHEZ, «La evolución de la fiscalidad regia en los países de la Corona de Aragón (c. 1280-1350)», a *Europa en los umbrales de la crisis (1250-1350)*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1995, p. 393-428.

2. Hem revisat tots els registres de la Cancelleria Reial fins a Jaume II per tal de localitzar el major nombre possible de

1. LA PECHA, LA REDEMPCIÓ D'EXÈRCIT I ELS SUBSIDIS AL REGNE D'ARAGÓ

La historiografia especialitzada no ha abordat de moment l'estudi detallat dels tributs reials directes al regne d'Aragó durant el període esmentat,³ així que, per tal d'endinsar-nos en el seu coneixement, hem examinat les quaranta-tres peticions monetàries en una trentena de ciutats i viles aragoneses registrades a la Cancelleria Reial entre 1253 i 1327,⁴ unes dades que hem creuat amb tres documents que actuen de fita a l'hora d'analitzar-ne l'evolució: una ordinació feta per Jaume I en 1273 establint la quantitat de *pecha* deguda per cada vila aragonesa i els dos inventaris de rendes de 1294 i de 1315 publicats a la *Colección de documentos inéditos* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Altra-ment, en el cas concret de la *pecha*, com que aquestes llistes documentals d'exaccions comencen a mitjan segle XIII, per cercar-ne l'origen hem hagut d'acudir a l'etimologia, a altres documents anteriors i a l'analogia amb altres tributs similars de territoris veïns com el navarrès.

En aquest sentit, cal advertir que, tot i les apreciacions apuntades per Robert I. Burns, sembla que etimològicament el mot *pecha* —*peita* en llatí i en català— prové, reinterpretat com a femení singular, del plural llatí *pacta*, de *pactum* -i, que significa *pacte* i alhora deriva del verb arcaic *pacere*, procedent de *pax*, *pacis* i que vol dir «acordar la pau».⁵ Així, en el romanç castellà i aragonès, almenys des dels segles XI o XII, el mot *pecha* prengué els significats de tribut, multa o pagament, de la mateixa forma que el verb derivat *pechar* passà a significar tributar o pagar, fins que desaparegué durant els segles moderns davant la forma *pagar*.⁶ Aquest origen etimològic que relaciona remotament la *pecha* amb el tribut donat als senyors per mantenir la pau s'adiu, a més a més, amb el caràcter servil que marcava el seu pagament al territori aragonès, on hi havia una important distinció entre les ciutats i viles que eren franques i les viles i llocs que podem anomenar peiters o *pecheros*. Així, com ja va indicar Isabel Falcón i com es comprova a la documentació cancelleresca, els cristians de les ciutats (Saragossa, Osca, Jaca, Tarassona i Barbastre) i els de les grans viles que eren cap de comunitats d'al-

peticions de peita, quèstia, redempció d'exèrcit i subsidis. A partir d'aquell regnat, hem acudit únicament als registres anomenats *Subsidiorum* i *Cenarum*, que semblen aplegar totes aquelles demandes fiscals.

3. Alguns autors n'han parlat de forma genèrica, per exemple: María Isabel FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», a *XI Congreso di storia della Corona d'Aragona*, vol. III, Palermo, Academia di Scienze, Lettere e Arti, 1984, p. 101-120; María Isabel FALCÓN, «Finanzas y fiscalidad de ciudades, villas y comunidades de aldeas aragonesas», a *Finanzas y fiscalidad municipal. V Congreso internacional de estudios medievales*, Àvila, Fundación Sánchez Albornoz, 1997; José Ángel SESMA, «Las transformaciones de la fiscalidad real en la Baja Edad Media», a *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. *Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1996, p. 231-291.

4. La tria entre tots els llocs reials del regne ha estat duta a terme seguint un criteri de proporcionalitat territorial i qualitativa, ja que n'aplega de diferents merinats i batllies, alhora que n'inclou de francs i de sotmesos al pagament de peita. Concretament, ens hem fixat en les dades d'Alagó, Almodévar, Ariza, Barbastre, Berbegal, Berdún, Boltanya, Borja, Calataiud i aldees, Canfranc, Castellar, Cetina, Daroca i aldees, Vall d'Hecho, Eixeia, Jaca, Luna, Magallón, Osca, Pertusa, Ricla, Ruesta, Saragossa, Sariñena, Tauste, Tena, Terol i aldees, Uncastillo, Urriés i Zuera.

5. Robert I. BURNS, *Medieval Colonialism*, Princeton, Princeton University Press, p. 96-102. Segons aquest autor, *peita* procediria de *petita*, i, per tant, provindria del verb *petere*. Tanmateix aquesta arrel etimològica és ben diferent de la que hem explicat i, de fet, evolucionà diversament cap al mot fiscal *pedido*, amb unes connotacions de demanda ocasional —com la quèstia, segons veurem posteriorment— que no tenia la *peita*, pagada obligatòriament. Aquesta distinció entre les dues arrels etimològiques es veu clarament en un privilegi reial d'època de Jaume I confirmat en 1291 als habitants de la vila de Daroca, en què s'ordena que «recipiant de peyta aldearum Daroca pro retinendis hermentatibus mil. sol. et quod in petitione questa facendaria vel pedido quod simul eis et aldeanis faceret darent homines ville Daroce decimam partem et aldeani novem partes»: Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C), reg. 192, f. 47v.

6. Vegeu les consideracions sobre les famílies de paraules formades en castellà i galaicoportuguès entorn de l'arrel «pech-» fetes per Yakov MALKIEL, «Studies in Hispano-Latin Homonymics: Pessulus, Pactus, Pectus, Despectus, Suspectus, Fistula in Ibero-Romance», *Language*, núm. 28-3 (1952), p. 299-338.

dees (Daroca, Calataiud, Terol i Albarrasí) estaven exempts de pagar peita. En aquest sentit, el cas d'aquestes darreres és ben significatiu, ja que els habitants de les viles n'estaven exempts, però no així —excepte si eren cavallers o eclesiàstics— els de les aldees dels voltants, que estaven sotmesos al pagament d'una *pecha* col·lectiva anual, un fet que ressaltava la infançonia dels primers i la vilania dels segons.⁷

Pel que fa a les ciutats i viles franques, sembla que la seua exempció partia de dues vies: en uns casos, dels mateixos furs d'infançonia obtinguts per les ciutats durant el procés de conquesta i colonització del segle XII, i, en altres casos, de privilegis atorgats *ad hoc* per la monarquia al llarg del segle XIII.⁸ Quant a les viles i llocs peiters, per la seua banda, les poques dades que coneixem anteriors a les primeres peticions de *pecha* registrades a la Cancelleria Reial semblen indicar que l'origen del pagament residia en la monetització col·lectiva dels censos agraris pagats en una determinada comunitat, com va ser el cas, per exemple, de la imposició en 1208 d'una peita anual de 4.000 sous jaquesos a les aldees de Terol en substitució d'una renda anterior satisfeta en cereal.⁹ Aquest possible origen netament rendístic, de fet, concorda plenament amb el que hem vist sobre l'etimologia i la naturalesa servil del tribut, unes característiques que, tot plegat, vénen a coincidir amb les d'un tribut anàleg designat exactament amb el mateix nom de *pecha* o peita al regne veí de Navarra —i de rei compartit entre 1076 i 1134—, per al qual sí que s'han fet estudis detallats sobre el procés d'implantació entre la segona meitat del segle XII i la primera del XIII.

Aquestes investigacions, que consideren la *pecha* la principal renda reial navarresa del període esmentat, situen en el regnat de Sanç VI el Savi (1150-1194) el moment, d'una banda, de la instauració de censos en metàl·lic, anuals i unifamiliars, als llocs de colonització fins llavors francs i, d'altra banda, de la unificació de censos als llocs sotmesos fins aleshores a una diversitat d'antigues rendes, els habitants dels quals passaren a pagar una única contribució, també anual i unifamiliar. Durant els regnats següents, el de Sanç VII el Fort (1194-1234) i el dels reis de la casa de Xampanya (1234-1274), es començaren a establir peites no ja unifamiliars, sinó col·lectives, sobretot a la zona mitjana i meridional de Navarra, mitjançant l'establiment de quantitats pagadores conjuntament per cada comunitat camperola, un fet que comportava el repartiment proporcional entre les famílies contribuents.¹⁰ Així, al final del procés, en línies generals, els llocs del nord continuaren pagant anualment *pechas* unifamiliars, mentre que els del centre i el sud les satisfieien col·lectivament.¹¹

7. La diferència entre persones infançons i vilanes es pot observar, per exemple, a les ordenances de Pere el Catòlic del 1208 recollides a Mauricio MOLHO (ed.), *Fuero de Jaca*, Saragossa, 1964, p. 169.

8. Per exemple, la carta de poblament de Saragossa establia la infançonia dels seus habitants: «habent fueros infantiones de Aragone qui non tenent honore de seniore»; María Luisa LEDESMA, *Cartas de población del reino de Aragón en los siglos medievales*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1991, doc. 29 (I.1119). Altrament, viles com Terol i Albarrasí reberen la franquesa al llarg del segle XIII, la primera en 1208 i la segona en el mateix moment d'incorporar-se al reialenc en 1284: Antonio GARGALLO, *Los orígenes de la Comunidad de Teruel*, Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 1984; Carlos RIBA, *Carta de población de la ciudad de Santa María de Albarracín*, Saragossa, Tipografía de Pedro Carra, 1915.

9. Antonio GARGALLO, *Los orígenes...* El privilegi informava que, fins llavors, els habitants de la vila havien pagat 1.000 sous jaquesos anuals, una suma que quedà enfranquida, mentre que els de les aldees havien contribuït amb una quantitat en cereal que es transformà en el pagament dels 4.000 sous jaquesos esmentats i 2.870 sous jaquesos destinats als salaris dels oficials reials locals.

10. Luis Javier FORTÚN, «Una reforma fiscal en el Noroeste de Navarra (1192-1193)», a *Historia de la Hacienda española (Épocas Antigua y Medieval)*. Homenaje al profesor García de Valdeavellano, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1982, p. 235-259; Carlos DE MARICHALAR, «Colección diplomática del rey don Sancho VIII, el Fuerte, de Navarra», a *Boletín de la Comisión de monumentos históricos y artísticos de Navarra*, 1934, p. 95-119.

11. Íñigo MUGUETA, «Pecha», a *Glossaire de fiscalité. Les mots de l'impôt dans l'Occident méditerranéen*, <<http://www.mailxxi.com/fiscalitat/index.htm>>

En funció de l'analogia amb el tribut navarrès i de l'exemple de l'establiment de la peita de les aldees de Terol en 1208, és factible pensar que a Aragó es produí una evolució semblant, consistent en l'agrupació rendística dels censos pagats al rei, que conduí al fet que, si més no a mitjan segle XIII, totes les viles reials peiteres pagaven anualment una *pecha* col·lectiva. D'altra banda, l'anualitat d'aquesta contribució, palesa en aquell mateix document turolenc, també queda reflectida en altres esments, com ara els que l'anomenen «peita de Sant Miquel», tot indicant-ne la regularitat,¹² o un privilegi concedit als habitants de Barbastre en 1264 mitjançant el qual Jaume I hagué de reconèixer la seua infançonia després que rebutjaren la contribució anual que els demanava: «Quod solverent et darent nobis quolibet anno tria millia solidos jaccenses ratione cavallariorum sive peyte sicut alii homines de villeriis regni Aragonis peytam seu cavallarias nobis donant et dare consueverunt.»¹³ Aquest document, a més a més, assenyala la connexió de les peites aragoneses amb el sistema de cavalleries mitjançant el qual els barons aragonesos, en la seua qualitat de tinents d'honors o mesnaders, rebien anualment bona part de les rendes reials i les repartien, al seu torn, entre els cavallers del regne.¹⁴

Amb tot, la clara anualitat del pagament de la *pecha* aragonesa no coincideix amb les peticions documentables a la Cancelleria Reial, on només se'n poden trobar deu per a un període inicial de trenta-dos anys —1253, 1255, 1258, 1259, 1273, 1276, 1278, 1279, 1284 i 1285.¹⁵ Aquesta divergència es correspon amb el fet que amb tota seguretat no s'hi anotaven totes les demandes de *pecha* —que de forma habitual eren exigides i recaptades pels batlles locals—, sinó que només quedaven registrades quan la monarquia intervenia directament per alguna raó, especialment relacionada amb l'intent d'incrementar la quantia que havien de pagar les viles. En aquest sentit, l'anàlisi conjunta d'aquelles peticions mostra que hi hagué una tendència a l'alça en les sumes exigides a cada lloc —tot i que sempre oscil·laven entorn d'unes xifres similars— fins al regnat d'Alfons el Franc. Tanmateix sembla que aquesta variabilitat de les quantitats fou objecte de reclamació per part de les pròpies viles, com sembla indicar una primera regulació ordenada en 1273 per Jaume I, que, segons una nota dels registres de cancelleria, establí les quanties de *pecha* pagadores per cada comunitat i les cavalleries que s'hi

12. Per exemple, en les peticions registrades en 1284 i en 1285; ACA, C, reg. 45, f. 35v-38r i 47r-57v.

13. Ambrosio HUICI i Maria Desamparados CABANES, *Documentos de Jaime I de Aragón*, València, Anubar, 1976-1988, doc. 1377 (I.II.1264). Segurament arran d'aquest intent de Jaume I per fer-los contribuir, el consell de Barbastre encarregà una tosca falsificació —ben documentada per José Ángel Lema— segons la qual els furs concedits per Pere I, que establien «quod non debeant facere hoste nec cavalcata, nec ulla peita nec malum censum dare, nisi tantum tres dies et non amplius, nec facere ulla mpectam», havien estat confirmats per Alfons I d'Aragó en 1115, les suposades paraules del qual, fins i tot, es reproduïen: «et dominus rex Adefonsis quando vidit, hoc credidit quod verum erat et dixit: credo quia verum est»: José Ángel LEMA (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1990, doc. 61.

14. José María LACARRA, «Hombres y tenencias en Aragón. Siglo XI», *Cuadernos de Historia de España*, núm. 45-46 (1967), p. 151-190; Carlos CORONA, «Las tenencias en Aragón desde 1035 a 1134», *Estudios Medievales de la Corona de Aragón*, núm. 2 (1964), p. 379-396; Antonio UBIETO, *Los tenentes en Aragón y Navarra en los siglos XI y XII*, València, Anubar, 1973; Andrés Javier NICOLÁS-MINUÉ, «Grados de la nobleza de Aragón según Don Juan Matías Esteban y Erasó», *Hidalguía*, núm. 316-317 (2006), p. 471-485. Aquest sistema estructurat per la tinença nobiliària d'honors recorda novament les similituds amb la monarquia navarresa: Aitor PESCADOR, «Tenentes y tenencias del Reino de Pamplona en Álava, Vizcaya, Guipúzcoa, La Rioja y Castilla (1004-1076)», *Vasconia*, núm. 29 (1999), p. 107-144.

15. ACA, C, reg. 8, f. 7r-10v (1253), 16r-18r (1255), 36v-39v (1258) i 48v-50r (1259); reg. 18, f. 40r-44r (1273); reg. 38, f. 121r-122v (1276); reg. 22, f. 86v-88r (1278); reg. 46, f. 20 (1279); reg. 45, f. 35v-38r (1284); reg. 45, f. 47r-57v (1285). Les peticions de *pecha* es diferencien clarament de les redempcions d'exèrcit perquè en les primeres no apareixen les ciutats i viles franques, com ara Saragossa, Osca, Jaca, Daroca, Calataiud i Terol, donada la seua infançonia, mentre que en les segones sí que ho fan —excepte en la redempció de 1257 per causes que desconeixem—, ja que estaven obligades a servir militarment el rei; l'única discordança a aquesta situació que hem detectat és la de la petició de peites a la ciutat franca de Barbastre els anys 1259 i 1276, un fet que es podria explicar pels intents que hem vist de Jaume I de fer tributar els seus habitants com a la resta de viles peiteres.

assignaven: «Anno domini M^o CC LXX tercio fecit dominus rex hoc ordinationem prout sequitur de cavalleriis et peytis Aragonie.»¹⁶

No obstant això, aquella ordinació no fou respectada, segons palesa el fet que les peticions posteriors de les quals tenim constància continuen indicant una tendència general a l'alça.¹⁷ I per això mateix algunes de les principals protestes dirigides a la monarquia durant la revolta de la Unió feien precisament referència a aquest increment de les peites: en les Corts de 1283 ho denunciaren els síndics de les aldees de Terol¹⁸ i en les de 1285 ho feren els de Sariñena, Uncastillo, Magallón, Morillo, Naval i Sevil, reclamant, en termes generals, que es tornés a les quantitats que havien acostumat a «pagar segunt lures privilegios en tiempo de la fin del senyor rey don Jayme», bo i fent referència amb tota probabilitat a l'ordenació de 1273, a la qual cosa Pere el Gran respongué que aquells privilegis només entenien de cavalleries i honors i que els reis podien «gitar peyta oltra de aquell trahido.»¹⁹ Tot i que el justícia d'Aragó donà la raó a les viles en absència del rei,²⁰ el seu successor, Alfons el Franc, tornà a rebre en 1287 les queixes dels unionistes, que reclamaven que sobre les peites i cavalleries «hi sia feyta declaración cierta ho taxación covinent a conexença de la Cort de aquello que dar devrán en quiscú anno.»²¹

Finalment, pareix que la resolució d'aquell conflicte tingué lloc poc després, a les Corts de coronació de Jaume II celebrades en 1291, en les quals el monarca acceptà «que li fos assignada renda a sa taula de les rendes sues d'Aragó et tot l'als fos compartit a cavalleries.» En conseqüència, els braços estamentals acordaren que el rei rebés només «les cenés, els peatges et aquelles judaries et moreries et salines que no fossen acostumades d'ésser donades en cavalleries»,²² i això comportà que, d'una banda, les peites reials aragoneses quedaren assignades al pagament de les cavalleries repartides entre la noblesa del regne²³ i que, d'una altra banda, en escapar del control reial, les quantitats de *pecha* quedaren

16. ACA, C, reg. 18, f. 102r.

17. Aquesta tendència s'observa molt clarament si comparem les quantitats establertes a l'ordenació de 1273 amb les que s'indicaven com a pagadores en concepte de *pecha* als inventaris de rendes dels anys 1294 i 1315: a Alagó, de 1.000 sous jaquesos en 1273 es passava a 2.500 en 1294; a Ariza, de 2.000 sous jaquesos en 1273 a 5.000 en 1315; a Berbegal, de 2.500 sous jaquesos en 1273 a 3.000 en 1315; a Castellar, de 3.000 sous jaquesos en 1273 a 4.000 en 1294; a Cetina, de 1.000 sous jaquesos en 1273 a 1.500 en 1294; a Hecho, de 1.000 sous jaquesos en 1273 a 1.500 en 1294; a Pertusa, de 3.000 sous jaquesos en 1273 a 5.000 en 1294; a Sariñena, de 7.000 sous jaquesos en 1273 a 12.000 en 1315; a Tauste, de 2.000 sous jaquesos en 1273 a 8.000 en 1294; a Zuera, de 8.000 sous jaquesos en 1273 a 14.000 en 1294-1315. De la mostra seleccionada, la quantia de la peita només es mantingué entre el 1273 i el 1294 a Berdún en 1.000 sous jaquesos, Canfranc en 500, Ricla en 2.000, Tena en 1.000 i Uncastillo en 4.000 sous jaquesos, mentre que únicament baixà a Boltaña de 1.000 sous jaquesos a 800. Finalment, a Luna, la peita col·lectiva de 2.000 sous jaquesos es transformà en una tributació unifamiliar diferenciada segons la riquesa.

18. LUIS GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones aragonesas y las Cortes del reino (1283-1301)*, vol. II, Saragossa, CSIC, 1975, p. 33 (3.X.1283): «Demandan que como los aldeanos de Teruel segunt buen fuero e costumpne d'ellos non solían dar peyta sabida sinon VII mil solidos e los aya cresido XII mil solidos e assí los ayan collitos los suyos bayles forciblamente e contra voluntad del dito conceylo e de las aldeas, demandan que sean tornados en aquel mismo estado de los VII mil solidos, como solían». Els set mil sous jaquesos reclamats eren segurament els quatre mil més els 2.870 sous jaquesos establerts al privilegi de fixació de 1208 que hem comentat anteriorment.

19. LUIS GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones...*, p. 78-83 (III.1285). Contràriament al que al·legà Pere el Gran, aquella ordenació indicava clarament que les quantitats anotades es referien a la totalitat de la peita pagada i no únicament a les quantitats destinades a les cavalleries d'honor; per exemple, en el cas de Zuera, s'apuntava: «VIII cavalleries que fan IIII mil s. e donen per peyta treyta la cena VIII mil. sol.»

20. LUIS GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones...*, p. 78: «Si en el tiempo del camio feito entre el senyor rey don Jaime, e que Dios perdone, e el senyor rey don Pedro, que agora, es dieron peytas al dito senyor rey don Jaime, la tenor de lures privilegios, que la den agora en aquela manera que la davan en el tiempo del camio.»

21. LUIS GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones...*, p. 233 (14.VII.1287).

22. LUIS GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Uniones...*, doc. 300 (IX.1291).

23. De fet, el novembre de 1291, Jaume II hagué d'assignar una cavalleria a Pere Cornel sobre les jueries perquè reconeixia «que als no li avia romàs en Aragó que no fos donat en cavalleries»: ACA, C, reg. 55, f. 55v.

fixades a cada vila de manera generalitzada, com es pot comprovar en comparar l'inventari de rendes de 1294 amb el de 1315.²⁴ Així, una vegada que les peites foren definitivament consignades a les cavalleries, passaren a convertir-se en una renda fixa que era gestionada de manera ordinària pels batlles locals, encarregats de recaptar-la i repartir-la per tèrcies entre els nobles i cavallers beneficiaris.²⁵

D'altra banda, aquella disputa global al regne d'Aragó entre el rei, la noblesa i les viles de reialenc entorn de les quanties i la recepció de les peites reials fins al regnat de Jaume II impulsà la monarquia a demanar recurrentment redempcions d'exèrcit, mitjançant les quals, per un cantó, podia exigir sumes addicionals a les que pagaven anualment les comunitats peiteres i, per un altre cantó, podia fer contribuir les ciutats i viles franques, que, segons establien els seus furs locals, estaven exemptes de *pecha*, però no d'obligacions militars.²⁶ Així, fins a la fixació generalitzada de les peites, es documenten almenys onze redempcions d'exèrcit —els anys 1257, 1271, 1274, 1275 (abril), 1275 (desembre), 1277, 1280, 1284, 1290, 1292 i 1293—,²⁷ peticions identificables en primer lloc perquè s'hi incloïen els llocs infançons, en segon lloc perquè les sumes demanades als llocs vilans eren menors que les exigides com a *pecha* —segurament per tal de no carregar-los excessivament en un mateix any— i, en tercer lloc, perquè en ocasions la mateixa documentació explícita que se sollicitaven en concepte de redempció de l'exèrcit convocat per a una determinada campanya militar.

En tot cas, durant el mateix període en què es produí l'estabilització de la *pecha* amb la seua assignació definitiva a les cavalleries i la fixació de les quantitats, també les redempcions d'exèrcit deixaren d'acomplir un paper important en el sistema d'extracció de recursos al reialenc aragonès. Contrària-

24. La quantitat pagada com a peita es mantingué en la majoria dels casos per als quals tenim dades: Almodévar en 10.000 sous jaquesos, Berdún en 1.000, Boltaña en 800 sous jaquesos, Borja en 3.500, les aldees de Calataiud en 9.149 sous jaquesos, Canfranc en 500, Castellar en 4.000 sous jaquesos, Cetina en 1.500, les aldees de Daroca en 10.000 sous jaquesos, Hecho en 1.500, Magallón en 3.000 sous jaquesos, Pertusa en 5.000, Ricla en 2.000 sous jaquesos, Tena en 1.000, les aldees de Terol en 7.000 sous jaquesos, Uncastillo en 4.000 i Zuera en 14.000 sous jaquesos. Només pujà a Ruesta, de 500 sous jaquesos en 1294 a 700 en 1315, i a altres tres llocs (Alagó, Eixea i Tauste) la *pecha* pagada col·lectivament fou substituïda per un tipus de tributació unifamiliar que es taxava segons els jous de bèsties, el bestiar major i menor i la superfície de terra posseïts, cosa que en general significava una rebaixa de la quantitat final obtinguda (de 2.500 sous jaquesos a «no pus» de 1.000 a Alagó o de 8.000 sous jaquesos «tro» de 3.000 a Tauste). Els peiters de Luna —segurament perquè la majoria de la població era infançona— ja tributaven d'aquesta manera des de temps de Jaume I, segons s'anota en el registre d'un subsidi del 1321, mentre que els d'Uncastillo, entre 1294 i 1315, foren igualment privilegiats per tal «que pagassen per bous et per bestiar cosa sabuda», tot i que «après lo senyor rey revocà-ho.» Vegeu: Manuel de BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, tom XIX, Barcelona, 1871; Ánchel CONTE, «A población de Luna circa 1265», *Argensola*, núm. 112 (1998-2002), p. 225-242.

25. El repartiment nobiliari de les peites en tres pagaments al llarg de l'any es comença a documentar si més no a partir de 1279, moment en què hi ha referències a les «tèrcies de la peita de Sant Miquel»: ACA, C, reg. 46, f. 20. Aquesta forma de gestió és idèntica a la de les rendes i eixides de les batlles de qualsevol territori de la Corona, que també eren pagades pels arrendadors a la monarquia en tèrcies anuals, un fet que confirma la naturalesa eminentment rendística de la *pecha* aragonesa. Vegeu sobre això: David ROMANO, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983, doc. 13 (16.X.1278).

26. Per exemple, tant els furs de Saragossa i Barbastro com els de Calataiud o Terol establien l'obligació d'enviar la host quan el rei entrava en guerra: Antonio UBIETO, *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y Navarra*, Saragossa, 1951, doc. 89 (X.1100) (Barbastro); José Ángel LEMA, *Colección...*, doc. 90 (I.1190) (Saragossa) i 245 (26.XII.1131) (Calataiud); José CASTAÑE, *El Fuero de Teruel*, Terol, Ayuntamiento de Teruel, p. 21.

27. ACA, C, reg. 8, f. 27r-29v (1257); reg. 18, f. 20v-23r (1271); reg. 23, f. 3r-8v (1274); reg. 17, f. 8r-10v (abril de 1275); reg. 33, f. 73r-76r (desembre de 1275); reg. 39, f. 144 (1277); reg. 46, f. 43r-52v, i reg. 42, f. 206-207, 237 i 244 (1280); reg. 51, f. 1r (1284); reg. 82, f. 76v-78v (1290); reg. 331, f. 67r-72r (1292), i reg. 330, f. 111r-114v i 122r-126r (1293). No hem inclòs ni la redempció d'exèrcit per a la conquesta de Múrcia en 1266, que només hem documentat a Saragossa, ni la de 1285 demanada a unes poques viles segons informa Maria Isabel FALCÓN, «Repercusión en las ciudades y villas aragonesas de la política mediterránea de Pedro el Grande», a *XI Congreso...*; Ambrosio HUICI i María Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 1497 (16.V.1266).

ment, des de la dècada del 1290, la monarquia començà a demanar subsidis justificats per diverses raons, entre les quals hi havia les expedicions bèl·liques, però també les missions diplomàtiques, l'eixugament de deutes o els casaments reials. Amb tot, sembla que la fixació generalitzada del sistema de rendes reials al regne d'Aragó comportà que aquelles peticions foren bastant espaciades —nou en trenta-tres anys: 1294, 1297, 1311, 1317, 1319, 1321, 1324, 1325 i 1327—, atès que les viles peiteres ja estaven obligades al pagament anual de la *pecha*. Sembla, a més a més, que per eixa mateixa raó la quantia dels subsidis demanats era considerablement inferior a la de les peites anuals i, fins i tot, el requeriment podia ser rebutjat per les viles, com va passar en 1321.²⁸

Conseqüentment, en vista que la monarquia no podia disposar de la recaptació de la *pecha* —completament assignada a la noblesa— i que els subsidis eren bastant ocasionals, podríem considerar que la contribució fiscal de les viles aragoneses a les arques reials resultava escassa. Tanmateix cal tenir en compte una notable excepció, la de les viles de Daroca, Calataiud i Terol, que durant aquesta mateixa època contribuïren amb una periodicitat i una quantitat molt majors que la de la resta de llocs reials aragonesos, bo i arribant a pagar subsidis pràcticament cada any —a banda de la majoria dels anteriors, també ho feren els anys 1287, 1295, 1309, 1310, 1313, 1314, 1316, 1318, 1320 i 1326—, amb sumes que arribaven a superar, per exemple, les satisfetes els mateixos anys per tot el reialenc del regne de València exceptuant-ne la capital.²⁹

Tot plegat, per tant, podem destriar dues etapes ben diferenciades en l'evolució dels principals tributs reials directes al regne d'Aragó al llarg del període seleccionat: una primera, durant els regnats de Jaume I, Pere el Gran i Alfons el Franc, caracteritzada pels intents d'increment de la *pecha* pagada anualment per les viles peiteres i el recurs ocasional a la redempció d'exèrcit per tal d'obtenir ingressos addicionals en aquelles mateixes viles i, alhora, fer contribuir les franques; i una segona, a partir de començaments del regnat de Jaume II, durant la qual la *pecha* ja estava regulada per costum o privilegi —com a conseqüència de la revolta unionista— i la redempció d'exèrcit va ser substituïda, com a forma d'incrementar els ingressos reials, per la petició directa de subsidis, esporàdics als llocs sotmesos al pagament de peita i gairebé anuals a les viles franques de Daroca, Calataiud i Terol.

2. LA QUÈSTIA, AMB FUNCIÓ DE SUBSIDI, A CATALUNYA

La situació de partida a Catalunya és ben diferent de l'aragonesa, ja que la quèstia domina completament el panorama dels tributs reials directes durant tot el segle XIII, sense que es documente a

28. ACA, C, reg. 324, f. 11r-26r (1294) i 240r-252r (1297); reg. 326, f. 49r-60v i 80r-83v (1311) i 104r-116v (1312); reg. 328, f. 1r-9v (1317); reg. 328, f. 56r-57v i 70v (1319); reg. 328, f. 121r-127v (1321); reg. 329, f. 186v-195v (1324), 226r-229v, 234r-235v (1325) i 278r-279v (1327). Anteriorment, en 1281, s'havia demanat un altre subsidi general: ACA, C, reg. 51, f. 2r (1281). Pel que fa a les quantitats demanades, per exemple, a Almudévar la *pecha* era de 10.000 sous jaquesos i els subsidis pagats, fetes les remissions, eren usualment de 3.000; a Borja era de 3.500 sous jaquesos i els subsidis d'uns 2.500, o a Zuera es pagaven 14.000 sous jaquesos de *pecha* però els subsidis oscil·laven entre els 2.000 i els 8.000 sous jaquesos. Pel que fa al cas de 1321, després d'haver estat fetes les peticions i les remissions, finalment el subsidi fou cancel·lat, ja que els procuradors de les viles presentaren «excusationes». En altres ocasions posteriors, simplement es demanà un auxili voluntari de forma genèrica —en 1325— o en espècie —en 1327.

29. ACA, C, reg. 68, f. 61v (1287); reg. 324, f. 96rv (1295); reg. 326, f. 23r-24v (1309) i 324r-325r (1310); reg. 327, f. 144rv (1313), 173rv (1314) i 213r-214v (1316); reg. 328, f. 32r-34v (1318), 88r i 97r-98v (1320), i reg. 329, f. 254r-257v (1326). Només no apareixen amb la resta de viles peiteres en les peticions dels anys 1317, 1319 i 1321. D'altra banda, la petició fiscal de 1287 indicava la clara diferència entre la *pecha* anual i el subsidi ocasional, ja que es demanava una suma «pro pedido sive servicio et non pro peyta». Quant a les quantitats totals, les tres viles arribaven a aplegar entre 85.000 i 135.000 sous jaquesos en cada subsidi.

penes cap redempció d'exèrcit.³⁰ Això s'explica per les pròpies característiques d'aquell tribut, que, com veurem, funcionava a la pràctica com un subsidi ocasional exigít per determinades raons, ja fossen militars o d'altre caire. En aquest sentit, cal tenir en compte que per al cas de la quèstia sí que s'han fet estudis específics, duts a terme bàsicament per Manuel Sánchez i Pere Ortí. Si un s'ha centrat en l'anàlisi exhaustiva i la conceptualització de les quèsties de la primera meitat del segle XIV, l'altre ho ha fet per al cas particular de Barcelona durant el segle XIII.³¹ Així, el primer ha definit la quèstia com el tribut de caràcter senyorial que el rei, com qualsevol altre senyor feudal en les seues terres, tenia dret a requerir als habitants del reialenc i aquests tenien l'obligació de pagar *ex debito*, mentre que el segon l'ha caracteritzada de manera similar com el dret del monarca a exigir dels seus homes i dones una quantitat arbitrària de diners.

Altrament, tot i que aquests autors no entren a valorar en profunditat l'origen de la quèstia, puix queda fora del seu àmbit cronològic, Sánchez planteja que tal vegada fou en temps de Pere el Catòlic quan es generalitzà la petició de quèsties al reialenc, ja que si bé en un capbreu dels dominis comtals dels anys 1151-1152 només apareix com una exacció exigible a certs llocs i honors, en canvi, en 1205, aquell monarca renuncià a les quèsties imposades sobre tot Catalunya excepte les dels llocs del seu patrimoni i en 1214 les Corts de Lleida promulgaren una exempció temporal de quèstia a les viles reials, fet que, tot plegat, indicaria una percepció més o menys regular en les comunitats del rei, tal com s'observa a partir de 1255, quan comencen les primeres peticions registrades a la Cancelleria jaumina.³²

Així mateix, a partir del resultat de les seues investigacions documentals, tant Sánchez com Ortí proposen que, tot i que originàriament la quèstia era arbitrària pel que fa al seu volum i periodicitat, al llarg del segle XIII s'aniria fixant per costum o privilegi en unes determinades quantitats pagadores per cada ciutat o vila de reialenc, al mateix temps que es convertiria en un tribut pràcticament anual. A més a més, almenys des del moment en què tenim les primeres relacions fiscals seriades, s'observaria una associació entre quèstia i subsidi: la *quèstia/subsidi* conceptualitzada per Manuel Sánchez, que consistiria en la sol·licitud d'una quantitat superior a la que la ciutat o vila acostumava a pagar per quèstia ordinària, tot justificant aquest subsidi addicional amb determinades causes concretes, com ara campanyes militars, deutes, coronacions o matrimonis reials; seria, en paraules de Sánchez, una «doble petició vehiculada por una sola». És a dir, seguint un dels exemples que aporta el mateix autor, dels 40.000 sous que Alfons el Benigne demanà en 1333 a Vilafranca del Penedès, 10.000 sous correspondrien a la quèstia ordinària que la vila pagava de forma usual, mentre que la quantitat restant constituïria un subsidi que s'havia de negociar.³³ Per la seua banda, en relació amb aquest fenomen, Pere Ortí suggereix la hipòtesi que potser s'afegiren subsidis a les quèsties per tal de frenar la

30. Només n'hem detectat dues, en novembre de 1257 i en juliol de 1293: ACA, C, reg. 8, f. 31r-32v, i reg. 330, f. 129r-135r. D'altra banda, a partir de finals del segle XIII, les principals ciutats del Principat anaren rebent franqueses perpètuas de quèstia i començaren a tributar mitjançant imposicions indirectes.

31. Manuel SÁNCHEZ, «*Questie* y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV. El subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, vol. XXVI (1977), p. 11-54; Manuel SÁNCHEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 38/1 (2008), p. 65-99; Pere ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2000, p. 584-600.

32. Manuel SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic, Girona, Eumo, Universitat de Girona, 1995, p. 39-40.

33. Manuel SÁNCHEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario...*, núm. 38/1 (2008), p. 71-72.

reducció del volum global i l'àmbit de percepció del tribut, suposadament provocada per una progressiva fixació de les quanties i les successives franqueses de quèstia que es concedien a les viles reials.

Tanmateix, en analitzar exhaustivament totes les peticions conservades als registres monàrquics fins a les dècades centrals del segle XIV —en aquest cas, ens hem fixat en setze viles catalanes—,³⁴ s'observa que la conceptualització de la quèstia/subsidi no és del tot exacta, ja que no existeix una diferència entre una quèstia regular fixada i un subsidi addicional, sinó que la pròpia quèstia era variable en periodicitat i quantia, unes característiques que a la pràctica la convertien en un subsidi ocasional i negociable. De fet, aquesta naturalesa del tribut enllaça directament amb el seu origen etimològic, que deriva del participi passat *questa*, procedent del verb *quaero*, i que podríem traduir com a «demanda, petició, cerca o requisició».³⁵ En aquest sentit, llevat d'algunes poques quèsties que podem anomenar *censuals* en tant que estaven fixades en el temps —anualment— i en la quantitat —en espècie o en moneda sobre un mas o sobre un lloc—,³⁶ les que es troben registrades a la Cancelleria Reial es caracteritzen per ser demandes eventuais, vinculades sempre a una determinada necessitat del rei i negociades amb les comunitats vilatanes en cadascuna de les peticions fetes.

En consonància amb això, aquesta diferenciació és la mateixa que feia Ramon de Penyafort a la *Summa de casibus poenitentiae* (c. 1223-c. 1229) en distingir clarament entre les exaccions anuals establertes *ab initio* pels senyors en les seues terres —«quilibet in traditione rei suae potest ponere legem quam vult»— i les quantitats que es podien rebre voluntàriament —«sponte»— sense pactes previs, mitjançant la petició expressa del senyor admesa pels seus vassalls. I en aquest segon cas, a ulls de Penyafort, només hi havia unes certes causes que feien justes les peticions: «pro defensione patriae» o de les seues ciutats, castells i viles, l'anada a l'exèrcit contra «haereticos vel paganos», el rescat del senyor pres en guerra justa, l'obtenció de privilegis concedits pel príncep o altres causes semblants.³⁷ Així, doncs, Penyafort —potser com Bernat de Puigcercós en temps dels censals— teoritzava i legitimava un fet relativament nou que devia ser objecte de polèmica entre els seus coetanis: l'exi-

34. En concret, les viles seleccionades, de mitjana i petita grandària i de diferents batllies catalanes, han estat: Berga, Besalú, Caldes de Montbui, Cambrils, Camprodon, Cervera, Cubelles, Figueres, Font-rubí, Igualada, Manresa, Palamós, Pujalt, Quart i Palau, Terrassa i Vilafranca del Penedès. Les hem analitzat a la llum de les quaranta-quatre sèries de quèstia documentades entre 1255 i 1333: ACA, C, reg. 8, f. 18v-20v, 24v (1255), 42r-44r (1259), 46v-48r (1260), 55r-58v (1261) i 63r-64v (1263); reg. 18, f. 24v-27r (1272) i 45v-47r (1273); reg. 17, f. 2r-4r (abril de 1275); reg. 33, f. 79v-83v (desembre de 1275); reg. 51, f. 2v-4r (1281) i 6r-9r (1284); reg. 68, f. 35r-41v (1286) i 54v-56v (1287); reg. 82, f. 117v-119v (1291); reg. 331, f. 73v-75v (1292); reg. 324, f. 1r-4v (1294) i 98r-107v (1295); reg. 326, f. 14r-15r (1309), 70r-79v (1311) i 126r-128r (1312); reg. 327, f. 155r-162v (1314), 198r-205v (1316) i 228r-234r (1317); reg. 328, f. 36r-45r (1318), 72r-81v (1319) i 104r-109v (1320); reg. 329, f. 151r-158v (1322), 237r-244r (1326) i 269r-273r (maig de 1327); reg. 543, f. 2r-8r (desembre de 1327), 29r-35r (1328), 71r-75v (1329), 117r-128v (1330), 165r-169v (1332) i 208r-214r (1333); reg. 1501, pàssim (1334, 1336, 1337, 1338 i 1339); reg. 1502, pàssim (1340, 1341, 1343 i 1344).

35. Antoni Maria ALCOVER i Francesc de Borja MOLL, «Quèstia», a *Diccionari català-valencià-balear*, edició electrònica.

36. Per exemple, sabem que un mas de la parròquia de Sant Julià de Llers havia de satisfer anualment 3 sous comtals de quèstia segons un document de 1156 o que, a la parròquia de Llagostera, diversos masos pagaven algunes quantitats en concepte de quèstia, com informava un capbreu fet entre 1185 i 1196. Altrament, els habitants del lloc de Serrat, a la vall de Ribes, reconeixien entre 1205 i 1210 que anualment havien de pagar 44 sous com a quèstia colectiva: Arxiu Diocesà de Girona, Vilabertran, núm. 554 (23.V.1156); Thomas Noel Bisson, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings, 1151-1213*, vol. II, Berkeley, University of California Press, 1984, doc. 101 (1185-1196) i doc. 131 (1205-1210). Igualment, sabem que el castell i batlle de Camarasa, Cubells i Montgai recollia anualment 2.400 sous de *quístia*, però sembla que cal relacionar aquest cas amb la seua proximitat a Aragó, ja que en realitat aquell tenia els llocs com a «cavalleria» i no com a «castlania»: Francesc CARRERAS I CANDI, «Política mitjaeval a Camarasa», a *Miscelànea històrica catalana*, vol. II, Barcelona, Casa de la Caritat, 1906, p. 97-188.

37. Ramon de PENYAFORT, *Summa Sancti Raymundi de Peniafort*, Roma, 1603, llibre segon, v, XI, «Quaestio quarta. Quid de quaestis, vel talleis?», p. 169-173.

gència recurrent per part dels senyors d'exaccions monetàries, designades amb el terme *questae* i justificades amb una plèiade diversa de motius.

Fet i fet, poc després d'aquells escrits, des del moment en què podem analitzar les sèries fiscals de mitjan segle XIII, s'observa que les quèsties eren ja un dels puntals bàsics dels ingressos reials a Catalunya. A més a més, en aquelles peticions s'adverteix el sistema de gestió i negociació explicat per Manuel Sánchez, és a dir, la demanda d'una quantitat monetària global susceptible de remissions —i, per tant, de negociacions— a cadascuna de les viles reials, les autoritats de les quals s'encarregaven de repartir la quantitat proporcionalment entre els veïns i de recaptar-la i lliurar-la posteriorment als porters reials triats *ad hoc* per recollir les quèsties d'una determinada zona. Per exemple, en 1259, el rei demanà 1.500 sous a la vila de Font-rubí, però posteriorment en rebaixà 200 sous, de manera que l'autoritat s'encarregaria de recaptar 1.300 sous de forma proporcional, *per solidum et libram*, entre els contribuents de la vila, uns diners que posteriorment lliuraria al porter real designat per a recollir les quèsties de la batllia de Barcelona. En conseqüència, d'una banda, les comunitats urbanes hi tenien un paper destacat, ja que posseïen un cert marge de negociació amb la monarquia per a rebaixar el volum del tribut i eren les encarregades d'organitzar-ne la distribució i el cobrament, mentre que, d'una altra banda, les quantitats recaptades podien ser ingressades directament a les arques reials sense passar prèviament per les mans dels batlles, fet que en permetia la destinació immediata a allò que el rei considerés més necessari i que, per exemple, diferenciava considerablement la quèstia de la *pecha* aragonesa, la qual, com hem vist, era gestionada pels oficials locals reials i restà finalment assignada a la noblesa del regne.

No obstant això, contràriament al que proposen Sánchez i Ortí, el que s'observa en analitzar conjuntament les peticions de quèstia és que no estava fixada de forma general, ni en periodicitat ni en quantia, fins que en la dècada de 1320 s'inicià un procés d'estabilització que finalitzà cap a 1340 amb la regularització de quèsties anuals delimitades en unes xifres aproximades. Així, doncs, el procediment de la quèstia/subsidi, que diferenciava entre la quèstia tradicional i un auxili addicional, no entrà en funcionament fins al final del regnat de Jaume II, ja que anteriorment la pròpia quèstia, en la seua condició d'ocasional i variable, tenia a la pràctica una funció de subsidi negociat entre la monarquia i els consells de les viles reials. Per exemple, el cas de la ciutat de Barcelona indica que la quantia de la quèstia no estava fixada al llarg del segle XIII: a la segona meitat de la centúria, contribuï alternativament amb sumes que ascendien de forma invariable a 60.000, 80.000 o 100.000 sous, per la qual cosa, seguint la idea de la quèstia/subsidi, podríem suposar que la quèstia ordinària acostumava a ser de 60.000 sous i sobre ella es tractava d'obtenir una suma afegida. Tanmateix les dues xifres que tenim per a la primera meitat del segle assenyalen que aleshores encara no s'havia arribat a pagar aquella quantitat i que les quanties eren negociades en cadascuna de les peticions, ja que en 1208 Barcelona pagà 48.000 sous i en 1222 en pagà 26.666, és a dir, que en 1222 es pagava una suma molt allunyada de la suposada quèstia ordinària de mitjan segle XIII —60.000 sous—, i, de fet, era una quantitat encara menor que la pagada en 1208, cosa que indica la negociació intrínseca que comportava cada demanda específica de quèstia.³⁸

Igualment, per exemple, sabent la quantitat en què restà aproximadament fixada la quèstia de Font-rubí, veiem que al llarg del segle XIV la vila pagà quantitats que hi estaven per sota, fet que mostra una variabilitat sense cap límit inferior estable i plenament dependent de cada negociació concreta. Això és, Font-rubí acabà pagant entre 640 i 800 sous de quèstia en la dècada de 1340, però entre

38. Dades extretes de Pere ORTÍ, *Renda i fiscalitat...*, p. 590.

1312 i 1332 contribuí en nombroses ocasions amb 400 sous, per la qual cosa la fixació no pogué tenir lloc, almenys, fins a mitjan segle XIV. I, en tot cas, si la quèstia ordinària acostumava a ser de 400 sous, aquesta quantitat no estava fixada i encara es pogué augmentar amb posterioritat. Una cosa semblant passa amb Manresa, que durant la dècada de 1340 pagà entre 4.000 i 5.000 sous de quèstia, però en 1327 una nota interna de cancelleria la fixava —de forma efímera— en 10.000 sous. Finalment, també el cas de Pujalt —i altres— repeteix aquesta oscil·lació: durant tota la dècada de 1310 pagà entre 850 i 900 sous, en 1329 i en 1330 baixà a 700 sous i, finalment, des de 1340, moment a partir del qual les quèsties començaren a romandre inalterades, les contribucions quedaren entre 800 i 1.000 sous; per tant, aquest comportament torna a indicar la fluctuació intrínseca a la quèstia en funció de la pròpia conjuntura i la negociació de cada demanda.³⁹

Per això mateix, en aquest cas, contràriament a allò que passava amb la *pecha* aragonesa a partir de finals del regnat de Jaume I, no es troba cap regulació de la quèstia als registres de la Cancelleria Reial, ans al contrari, són escassíssimes les fixacions de quèstia conegudes. De la mateixa manera, com que la quèstia consistia en el dret senyorial a demanar auxilis monetaris justificats, les franqueses de quèstia concedides per la monarquia foren pràcticament nul·les, atès que aquell dret era el principal mecanisme per a fer contribuir periòdicament els vassalls reials. Amb tot, en els pocs casos en què la quèstia d'una vila estava normativitzada, bé mitjançant la fixació de la quantia, bé per la concessió d'una exempció plena, aquella regulació es complia de forma general. En primer lloc, per exemple, l'únic cas en què hem documentat una quèstia fixada en una vila mitjana o gran és el de Berga, que rebé un privilegi d'Alfons el Franc per pagar 3.000 sous «quandocumque et quotienscumque contingat nos a vobis exigere questiam» —una formulació documental que ja indica clarament que la quèstia no era un tribut anual, sinó que depenia sempre de la petició explícita i ocasional del rei.⁴⁰ Doncs, a partir d'aquella fixació, la vila no pagà en cap moment una quantitat superior, ja que, de fet, l'administració reial gairebé sempre li demanà directament els 3.000 sous de quèstia, amb excepció de dos casos, en 1312 i en 1314, en què davant de la petició d'una suma més alta els síndics berguedans s'afanyaren a fer efectiu el seu privilegi de fixació. Només amb l'increment general de les quèsties que s'esdevingué en ocasió de la campanya per a la conquesta de Sardenya en 1322 —que, segons el nostre punt de vista, seria la primera quèstia/subsidi pròpiament dita, com explicarem posteriorment— la quantitat finalment pagada fou major perquè, a banda de la quèstia ordinària, la monarquia demanà una suma addicional. En segon lloc, les poques viles que tenien franquesa de quèstia, com ara Palamós o Figueres,⁴¹

39. L'evolució de la quèstia de Cervera també exemplifica aquesta variabilitat sense límit inferior estable: pagà de 8.000 a 15.000 sous en les peticions de Jaume I; de 20.000 a 30.000 sous en les de Pere el Gran i Alfons el Franc; en la dècada de 1290, contribuí amb 10.000 sous; durant el segle XIV, pagà majoritàriament 18.000 sous, però a partir de 1340 contribuí amb quantitats que oscil·laven entre els 9.600 i els 12.000 sous.

40. ACA, C, reg. 484, f. 16r^v (30.VIII.1286). Aquella irregularitat de la petició de quèsties també s'observa en altres esments documentals, per exemple en la fixació en 150 sous de la quèstia dels llocs conflentins de Serdinyà, Flaçà, Marinyans i Joncet «quandocumque et quotienscumque nos vel nostri in terra nostra questia iactabimus», en la inclusió de Vilagrassa en les contribucions de Tàrraga «quandocumque vel quotienscumque nos oportebit facere questiam in Tarrega» o en la fixació temporal de la quèstia de Besalú en 2.000 sous «quolibet anno ex ipsis annis quando contingerit nos generaliter exigere questiam in Cathalonia»: Ambrosio HUICI i María Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 1429 (16.IX.1264); ACA, C, reg. 329, f. 237-244r.

41. Josep Maria FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, CSIC, 1969-1983, doc. 316 (21.VI.1267), 329 (18.V.1277) i 335 (3.XII.1279). Com hem dit anteriorment, les grans ciutats reberen franquesa de quèstia des de finals del segle XIII, per exemple, Barcelona el darrer dia de 1299 i Girona mitjançant exempcions temporals des de 1286, que es feren perpètuas en 1315. Vegeu: ACA, C, reg. 197, f. 66-67r (31.XII.1299); Joan BOADAS i Lluís-Esteve CASELLAS (dir.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, Barcelona, Girona, Fundació Noguera, Ajuntament de Girona, 2005, doc. 71 (19.III.1286), 93 (25.V.1294), 165 (25.V.1315) i 166 (27.V.1315).

no apareixen en les peticions de cancelleria fins a 1322 i, per tant, és evident que aquelles sèries fiscals contenien únicament i exclusivament peticions de quèstia —no de quèstia/subsidi— als llocs que estaven sotmesos al seu pagament.⁴²

En conseqüència, de forma oposada al que havien plantejat Manuel Sánchez i Pere Ortí, pensem que la quèstia/subsidi no existí com a mecanisme que servís al llarg del segle XIII i les primeres dues dècades del segle XIV per a augmentar quèsties fixades i fer contribuir viles exemptes a partir d'unes determinades justificacions addicionals al·legades per la monarquia. Contràriament, el revestiment de la quèstia reial com a subsidi, és a dir, la invocació d'uns motius concrets per a acomplir uns projectes determinats, era intrínsec a la mateixa naturalesa de l'exacció, fonamentada en un dret feudal que requeria sempre una petició específica i justificada, que havia de ser admesa, o si més no negociada, per les comunitats contribuents. Fet i fet, aquesta estreta relació entre quèstia i subsidi tenia un clar reflex en la documentació cancelleresca, que associava les peticions de quèstia als diners donats *in subsidium* o *in auxilium* del rei, una vinculació que només es trencà a partir de la quarta dècada del segle XIV, quan la monarquia començà a obtenir els principals subsidis del reialenc a través d'altres mecanismes diferents de les peticions de quèstia i, en conseqüència, aquesta passà a convertir-se en una exacció menor, ordinària i que s'anà establint anualment en xifres reduïdes.⁴³

Així, doncs, el moment precís en què s'adverteix una distinció clara entre la quèstia que s'exigia habitualment i un subsidi demanat addicionalment no arriba fins a la petició de 1322, que, d'una banda, incrementà considerablement les quantitats sol·licitades a totes les viles;⁴⁴ d'una altra banda, inclogué en la contribució els llocs exempts de quèstia,⁴⁵ i, finalment, afegí una suma addicional a l'única quèstia fixada, la de Berga, bo i diferenciant clarament entre els 3.000 sous que s'havien de pagar «iuxta privilegii quod habent» i els 5.000 sous que se sol·licitaven ara «rogando».⁴⁶ Per tant, pensem que aquesta és la primera petició que es pot considerar en rigor una quèstia/subsidi segons la conceptualització i els termes plantejats per Manuel Sánchez i Pere Ortí.⁴⁷

42. L'única excepció és la de la petició de 1295, en què es demanaren 1.000 sous a la vila de Palamós, posteriorment rebaixats a 500.

43. Aquesta associació nominal es comença a donar documentalment a partir de les peticions de la dècada de 1280 i té la seua mostra més palesa en el fet que les quèsties demanades durant el regnat de Jaume II s'anotaven als registres anomenats *Subsidiorum*. Així, fins a la definitiva minoració de la quèstia, ambdós termes apareixen constantment a la documentació com si foren intercanviables, sota la fórmula *subsidium seu quèstia* o *quèstia sive subsidium*: ACA, C, reg. 328, f. 76r i 109rv.

44. Per exemple, anteriorment a Vilafranca, s'havien demanat entre 4.000 i 30.000 sous que, després de les remissions, quedaven entre 4.000 i 18.000 sous, però ara es demanaren 40.000 sous que finalment romangueren en 24.000. A Caldes de Montbui, la petició era gairebé invariablement de 9.000 sous que, després de les remissions, quedaven entre 2.000 i 5.100 sous, però en 1322 es demanaren 12.000 sous i les remissions deixaren la xifra en 8.000. A Cervera, s'havien demanat entre 30.000 i 45.000 sous, que quedaven en sumes de 17.000 a 20.000, però ara la remissió sobre 45.000 sous fou molt menor, quedant la contribució final en 33.000 sous. A Manresa, es venien sol·licitant 22.500 sous i, després de les remissions, quedaren entre 7.000 i 10.000 —excepte els escassos 4.000 sous del 1311 per sanjar els deutes del setge d'Almeria, segurament perquè hi havien contribuït amb peons, com indica la petició de 1309—, mentre que en 1322 es demanaren 30.000 sous que la remissió deixà en 12.000.

45. Per exemple, Figueres, que tenia franquesa perpètua (anteriorment, només s'havia intentat fer contribuir una vila franca en un parell d'ocasions: en 1309 i en 1312 a Besalú, que tenia una exempció temporal, però hi foren demanades quantitats «rogando»).

46. De forma similar, en aquell moment la vila de Besalú posseïa un privilegi de fixació temporal de «subsidium seu questiam» de 2.000 sous, per la qual cosa ara se li demanaren 2.000 sous «pro subsidio» i 4.000 «rogando». Aquest exemple, a més a més, palesa novament la intercanviabilitat entre els conceptes de quèstia i subsidi durant aquest període: una cosa era la quèstia negociable que es pagava quan el rei la demanava —equivalent, per tant, a donar-la «pro subsidio»— i una altra, que s'assajà per primera vegada en 1322, eren els diners afegits que es demanaven expressament «rogando».

47. Posteriorment, només hi hagué una nova «quèstia/subsidi» en 1330, en què, per exemple, es tornaren a sol·licitar diners a llocs francs com Figueres i Palamós. En tot cas, a partir del regnat d'Alfons el Benigne, començaren a aparèixer altres

De fet, plantejem com a hipòtesi que precisament fou a partir del cicle iniciat en 1322 i vinculat a la conquesta de Sardenya, amb l'increment considerable de l'exigència fiscal, quan es començà a plantejar la possibilitat de fixar les quèsties i diferenciar-les netament d'altres tipus de subsidis. Així, si en 1322 s'obtingueren elevades quèsties/subsidis, en 1323 el reialenc concedí en Corts un *servicium* biennal que havia de ser recaptat de forma mixta, a través d'un cabeçatge i d'un impost proporcional, tot substituint el cobrament de quèsties fins al 1325, ja que, a canvi, les viles en reberen franquesa. No obstant això, els escassos resultats del donatiu obligaren el rei a exigir un tribut «per modum collecte» que havia de significar, almenys, arribar a recaptar cadascun dels dos anys les sumes pagades mitjançant la quèstia/subsidi demanada el setembre de 1322.⁴⁸ Així, les viles reials hagueren de suportar una important càrrega fiscal durant el cicle 1322-1325, al final del qual observem canvis importants en la llarga sèrie de *subsidiarum* de Jaume II: per primer cop en 1326 i en 1327 les cartes de petició adreçades a les viles demanen els diners, expressament, *pro questia*, i, com fa notar Manuel Sánchez, s'afegeix la clàusula *causa cessante*, segons la qual es cancel·laria la quèstia si desapareixien les causes que l'havien motivada.⁴⁹ Finalment, el mateix any 1327, una nota interna de cancelleria indicava que el rei havia fet una taxació de les quantitats que s'havien d'imposar en les futures quèsties, excepte en el cas que s'hagueren d'augmentar per alguna causa necessària.⁵⁰

Tot plegat, sembla que a partir del notable increment dels volums fiscals pagats durant el període 1322-1325, en què per primera vegada s'havia hagut de distingir entre les sumes pagades com a quèstia i les pagades com a subsidi, hi hagué una voluntat clara i expressa d'individualitzar i regularitzar el tribut de la quèstia, com així ho indicarien les característiques de les peticions immediatament posteriors i la taxació de 1327.⁵¹ En tot cas, la mort de Jaume II s'esdevingué gairebé de forma immediata i aquella ordenació de les quèsties no arribà a entrar en vigor, per la qual cosa el procés definitiu de fixació fou una mica posterior, entre les dècades de 1330 i de 1340, mitjançant una successió de fets que ja ha estat explicada detalladament per Manuel Sánchez.⁵² Així, com assenyala aquest autor, a partir de les Corts de 1333, el moment en què els subsidis de les viles reials es començaren a negociar no ja individualment, sinó col·lectivament dins el marc d'assemblees estamentals, i es començaren a pagar no ja de forma directa, sinó mitjançant imposicions indirectes, la quèstia passà a esdevenir un tribut menor, que s'anà establint anualment en els llocs sotmesos al seu pagament en la quantia que s'havia abonat en «el temps passat», sense que res «més anant no·ls puxa

tipus de tributs directes que obligaven el conjunt de les viles reials, tinguessen o no franquesa de quèstia, com ara els coronatges dels anys 1327 i 1336, els maridatges dels anys 1328 i 1338 o els subsidis concedits en Parlament dels anys 1338 i 1339.

48. Sobre aquest donatiu de Corts, vegeu Manuel SÁNCHEZ, «Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista de regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)», *Medioevo. Saggi e Rassegne*, núm. 20 (1995), p. 317-352.

49. Manuel SÁNCHEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsídios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario...*, núm. 38/1 (2008), p. 79, notes 37 i 38.

50. ACA, C, reg. 329, f. 273v. Berga, que com hem vist era l'única vila que tenia un privilegi de fixació de quèstia, no apareix a la llista.

51. Com indica Manuel Sánchez al seu article sobre la quèstia, el *servicium* de les Corts de 1323 havia de ser pagat a cada vila per tothom, també per les persones exemptes en les quèsties, cosa que provocà nombrosos conflictes. Potser aquella situació donà peu al fet que les noves peticions de 1326 i de 1327 s'hagueren de demanar clarament sota el concepte de *questia* i no genèricament com un *subsídium*. En un altre ordre de coses, la taxació de 1327 mostra sense cap mena de dubte que fins llavors no existia una quantitat mínima considerada com a «quèstia ordinària», ja que, per exemple, en el cas de Caldes de Montbui, s'hi fixà una quantia de 3.000 sous, però anteriorment, en 1311 i en 1319, havia pagat sumes menors, mentre que, en el cas de Cambrils, s'hi taxaren també 3.000 sous, però en les dues darreres quèsties n'havia pagat 1.500.

52. Manuel SÁNCHEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, p. 239-273.

ésser innovat.»⁵³ D'aquesta manera, una vegada la quèstia havia perdut tota funció d'ajuda monetària negociada amb cada vila i l'obtenció de subsidis paral·lels s'havia consolidat a través de la negociació conjunta en Corts i Parlaments, les peticions es farien simplement *pro questia* i en quantitats reduïdes i estables.⁵⁴

En definitiva, hem vist que la quèstia, almenys des del regnat de Jaume I fins al d'Alfons el Benigne, acomplí a la pràctica una funció de subsidi ocasional, justificat i negociat amb cadascuna de les viles reials catalanes que no n'havien rebut franquesa. Aquesta situació és molt semblant a la que veurem posteriorment per al cas valencià, però ben diferent de l'aragonès, que ja hem observat, o del mallorquí, que abordarem tot seguit.

3. ELS SUBSIDIS NEGOCIATS AL REGNE DE MALLORCA

El cas de la fiscalitat reial al regne de Mallorca és específic en el conjunt de la Corona, ja que des d'un bell començament la monarquia concedí als seus pobladors l'exempció de tot dret feudal que es pogués traduir en el pagament d'un tribut directe. La mateixa carta de privilegis de març de 1230, atorgada pràcticament l'endemà de la conquesta, declarava franques i lliures totes les possessions que fossen donades als nous colonitzadors i els eximia «ab omni questia, tolta, forcia et demanda, prestito, hoste et cavalcata et earum redempcione.»⁵⁵ En conseqüència, aquest tipus de franquesa general incloïa l'exempció perpètua de tot dret reial a exigir quantitats monetàries als habitants de l'illa, fet que constituïa un inusual i importantíssim privilegi, com ja es devia considerar aleshores atès el que afirmava Ramon Muntaner a la seua crònica:

E con hac presa la dita ciutat e tota la illa de Mallorca, ell féu molt grans dons a totes les sues gents, e gran gràcia. E poblà la dita ciutat e illa ab majors franquees e llibertats que ciutat que sia en el món.⁵⁶

Aquella franquesa, a més a més, fou estesa als pobladors de les illes d'Eivissa i Menorca en 1233, quan ni tan sols havien estat conquerides, i igualment inclosa entre els privilegis que els foren concedits en 1300 i en 1301, quan Jaume II de Mallorca recuperà de mans senyoriales la primera i atorgà carta de poblament a la segona.⁵⁷ En conseqüència, tot i que potser també es podrien adduir causes

53. Manuel SÁNCHEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsídios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario...*, núm. 38/1 (2008), p. 86, nota 60.

54. Desconeixem les quantitats en què aproximadament restà fossilitzada la quèstia a partir de llavors. En qualsevol cas, paga la pena destacar que, tot i que aquestes peticions fetes a partir de la dècada de 1340 es feien simplement *pro questia*, es continuà reproduint el procés intrínsec al tribut, que comportava la petició expressa d'una quantitat variable —ara anual i dins d'uns marges molt estrets—, la negociació i la remissió d'una part. Manuel Sánchez n'aporta diversos exemples, com el de Montmaneu/la Panadella, que no obtingué la fixació de la quèstia fins a 1373, quan l'infant Joan la concedí per evitar que «vos fatigemini laboribus et expensis in obtinendo a curia domini regis vel nostra remissionem annis singulis», o el dels habitants del castell de la Geltrú, que a mitjan segle XV donaven una «quèstia o do voluntari, la qual acostuma tatxar lo senyor del dit castell o son batle cascun any a son voler e arbitre.» Així mateix, la quèstia de Cervera era també objecte de negociació anual dins d'uns certs marges molt reduïts entre la vila i el ciutadà barceloní al qual havia estat alienada a finals de segle XIV. Vegeu Manuel SÁNCHEZ, «Tributos negociados: las *questie*/subsídios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV», *Anuario...*, núm. 38/1 (2008), p. 71, nota 11; Pere VERDÉS, *Administrar les pecúnies e béns de la universitat (Cervera, 1387-1516)*, vol. I, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2004, p. 465-473.

55. Ambrosio HUICI i Maria Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 150 (1.III.1230).

56. Ferran SOLDEVILA, *Crònica de Ramon Muntaner, a Les quatre grans cròniques*, Barcelona, 1971, cap. VIII.

57. Francesc GARÍ (dir.), *Documents cabdals del Regne de Mallorca*, vol. II, Ciutat de Mallorca, Parlament de les Illes Balears, 2003.

conjunturals per explicar la gran liberalitat de la carta mallorquina,⁵⁸ aquest comportament global a les Balears sembla indicar que l'exempció generalitzada de tributs reials es devia a raons estructurals, possiblement relacionades amb els intents de facilitar la colonització o amb els interessos estratègics de la monarquia, que tal vegada no veia les illes com una font primordial d'exaccions directes.

Fos com fos, la carta de franqueses de Mallorca esdevingué efectiva i fou confirmada i ampliada successivament els anys 1233, 1256, 1257, 1269, 1275, 1276 i 1283.⁵⁹ Així, doncs, al regne de Mallorca no hi hagué exigència de tributs directes i, de fet, és quasi totalment absent als registres de peticions fiscals del regnat de Jaume I, amb l'única excepció de 1261.⁶⁰ En aquest sentit, Ricard Soto, a partir de la hipòtesi de Josep Torró per al cas valencià segons la qual les peites o quèsties haurien estat triades com a forma de renda per substituir els censos sobre la terra i millorar l'eficiència de la recaptació, suggerí que potser a Mallorca no s'intentà aquest reemplaçament per la manca de desenvolupament d'una xarxa de viles i d'institucions comunals que poguessen gestionar la distribució i collecta de tributs directes. Tanmateix, obviant els fets que el repartiment de les terres reials mallorquines fou franc —i, per tant, no hi havia censos a substituir— i que la mateixa Mallorca era una ciutat important que podia organitzar i recaptar talles, és evident que Soto passà per alt la carta d'enfranquiment primigènia que eximia de tributs directes els habitants de l'illa.⁶¹

Això no obstant, l'exempció no impedí que la monarquia hi demanés sumes monetàries, però aquestes peticions van ser molt més ocasionals que a la resta de llocs de la Corona obligats a pagar *pecha*, quèstia o redempció d'exèrcit i, quan aquells subsidis van ser concedits, el seu caràcter graciós i negociat es va fer clarament manifest. D'aquesta manera, veiem que els altres dos subsidis que es poden documentar durant el regnat de Jaume I, d'agost de 1269 i març de 1275,⁶² generaren cartes d'indemnitat per tal d'assegurar la validesa de la franquesa de 1230 i foren acompanyats d'un atorga-

58. No sabem si els avalots narrats al *Llibre dels feits* hi tingueren alguna cosa a veure. Segons la Crònica, l'encant dels béns presos «començà-s a Carnestoltes e durà tro a Pasqua», és a dir, des del 17 de febrer fins al 7 d'abril de 1230, i quan «aquest encant fo feit», davant els fraus comesos pels barons i rics homes, hi hagué el barreig de la casa de Gil d'Alagó i la del preboste de Tarragona, un fet que va forçar Jaume I a prometre «que comptariem e puis dariem llur part» al «poble». Per la seua banda, la carta de franqueses de Mallorca data de l'1 de març de 1230, dotze dies després que comencés l'encant; si els motins tingueren lloc una vegada acabà completament l'encant, en abril —com raonablement sembla inferir-se del text de la Crònica—, no tindrien res a veure amb les franqueses. Tanmateix, donada la imprecisió del text, també podria interpretar-se que els aldarulls s'esdevingueren durant el procés de subhasta dels béns, amb la qual cosa l'agitació popular —que possiblement, tot i que la Crònica ho amague, aniria també dirigida cap al rei— podria constituir una de les raons de la gran magnanimitat de la carta de franqueses. Vegeu: Ferran SOLDEVILA (ed.), *Llibre dels feits*, cap. 90-91.

59. *Llibre de privilegis i franqueses de Mallorca* (LPFM), Arxiu virtual Jaume I, f. 10v-11v (22.III.1233): confirmació de la carta i ampliació als habitants d'Eivissa i Menorca, bo i explicitant, a més a més, que les seues possessions a Aragó i Catalunya també restaven franques de quèstia i de tota exacció reial «que dici vel nominari possit quoquomodo»; 25r (2.VIII.1256) i 48r-49r (21.VIII.1256): confirmació del rei i després de l'infant Jaume; 6r-9r (8.II.1257) i 49r-50r (10.III.1257): modificació i addicions del rei i de l'infant; 26r-30r (23.VIII.1269): confirmació i addició de privilegis; 36rv (12.III.1275): confirmació de tots els privilegis atorgats i concessió de nous de forma paral·lela; 50v-51v (12.IX.1276): confirmació de tots els privilegis atorgats en ocasió de la coronació de Jaume II de Mallorca; 68v-73v (13.II.1283): confirmació a partir del text modificat en 1257.

60. ACA, C, reg. 8, f. 57v (VIII.1261).

61. Ricard SOTO, «Drets reials, renda feudal i circulació monetària a Mallorca al segle XIII», a *Gaceta Numismática*, núm. 137 (2000), p. 29-50. Per al repartiment franc de censos sobre la terra, vegeu Gabriel JOVER i Ricard SOTO, «Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval (segles XIII-XVI)», *Revista d'Història Medieval*, núm. 8 (1997), p. 249.

62. LPFM, f. 30rv (24.VIII.1269): «Recognoscimus et confitemur vobis probis hominibus, et universitati Maioricarum, quod ad preces nostras ac gratis, et spontanea voluntate vestra, dedistis nobis modo in auxilium, presentis transitus ultra maris, quinquaginta mil. sol.»; 38r (12.III.1275): «Damus et concedimus vobis probis hominibus et universitati Maioricarum, presentibus et futuris, quod ratione servitii quod modo nobis fecistis ad preces et instanciam nostri non possit vobis vel vestris periu-ditium generari, quantum scilicet ad franquitates a nobis vobis concessas cum cartis nostris ut in eisdem plenius continetur.»

ment compensatori de nous privilegis, una situació que no es donava als llocs que no estaven exempts per instrument jurídic.⁶³ De fet, l'exemple de la petició de 1269, destinada a subvenir a les despeses de la croada jaumina a Terra Santa, mostra l'excepcionalitat de les contribucions balears a la monarquia, ja que, segons relata el *Llibre dels feits*, el rei s'hagué de traslladar personalment a la ciutat de Mallorca per demanar «als hòmens de la vila que ens ajudassen en el nostre passatge.» En aquest sentit, l'esment explícit de la Crònica a la negociació d'un subsidi és un fet realment inusual i indica clarament la singularitat del cas: «E, nós, que vim que ells hi havien bona voluntat, de setanta mília sous que nós los volíem demanar, no els en demanam sinó cinquanta mília sous.»⁶⁴

D'altra banda, durant el període en què el regne de Mallorca estigué sota l'obediència directa d'Alfons el Franc, es documenta únicament un subsidi, en 1286, immediatament després que el rei l'hagués pres de son oncle, i encara durant els primers anys de Jaume II d'Aragó —1291, 1294 i 1297—, el monarca del casal d'Aragó demanà tres subsidis als prohoms de la ciutat de Mallorca —i en ocasions de les altres illes—, ja que tots tres afectaven el conjunt de la Corona, puix tenien a veure amb les negociacions del que finalment seria la Pau d'Anagni i amb la investidura del rei com a sobirà de Sardenya i Còrsega.⁶⁵ Així, doncs, en funció de la situació de partida establerta en els moments inicials de la conquesta mallorquina, la monarquia, per tal d'obtenir-hi volums monetaris importants, havia de recórrer a la petició de subsidis, menys regulars i avantatjosos en les negociacions per a l'administració reial que les quèsties, atès que aquestes es basaven en un dret feudal que legititava l'obligatorietat de les viles de subvenir a les necessitats del rei.

4. LA QUÈSTIA O PEITA AL REGNE DE VALÈNCIA, UN CAS SIMILAR AL CATALÀ

El cas del regne de València és molt semblant al català, ja que durant el període seleccionat destaca sobretot el recurs de la monarquia a l'exigència periòdica de sumes monetàries a les viles reials basant-se en el dret feudal de quèstia. Aquest comportament només s'observa en analitzar les sèries fiscals de cancelleria en la llarga durada i en el conjunt de la Corona, per la qual cosa les detallades consideracions que va fer Josep Torró per explicar l'origen i les característiques d'aquella exacció van quedar distorsionades per la limitació temporal i geogràfica del seu estudi, circumscrit al reialenc valencià i al regnat de Jaume I.⁶⁶ Per això, per tal d'explicar la naturalesa i l'evolució del principal

63. En 1269, es confirmà i s'amplià la carta de franqueses de Mallorca i, en 1275, es ratificaren tots els privilegis i se'n concediren de nous. En aquesta darrera ocasió, a més a més, es regulaven paral·lelament les diverses menes de talles que s'hi podien fer: les fetes a comuna utilitat de la ciutat i l'illa, en què havien de pagar els posseïdors de terres de reialenc excepte els eclesiàstics; les fetes «ad deffensionem terre», en què havien de contribuir tots, inclosos els cavallers, i les fetes per a mantenir els murs i valls de la ciutat de Mallorca, en què havien de pagar tots els seus habitants.

64. Ferran SOLDEVILA (ed.), *Llibre dels feits*, cap. 483. El text de la Crònica, a més a més, és confirmat per una carta d'indemnitat: «Recognoscimus et confitemus vobis probis hominibus et universitati Maioricarum quod, ad preces nostras ac gratis et spontanea voluntate vestra, dedistis nobis modo in auxilium presentis transitus ultra maris quinquaginta mil. sol.» LPFM, f. 30r-v (24.VIII.1269). D'una altra banda, segons el mateix *Llibre dels feits*, el monarca rebé mil caps de bestiar, entre bous i vaques, de l'almoixerif de Menorca.

65. ACA, C, reg. 68, f. 42r (VI.1286) i 117v-119v (V.1291), i reg. 324, f. 9r (VII.1294) i 236 (VIII.1297).

66. Josep TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la peita al regne de València», a Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (ed.), *Col·loqui «Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana»*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 467-491. A banda, hi ha molts altres articles que parlen de la quèstia o peita al regne de València, però ho fan a partir de notícies disperses del període seleccionat o de les dades observables posteriorment, ja a la segona meitat del segle XIV i la centúria següent. Vegeu, per exemple, Antonio José MIRA i Pau VICIANO, «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, núm. 7 (1996), p. 135-148; Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, «La gènesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», *Revista d'Història Medieval*, núm. 7 (1996), p. 149-

tribut reial directe al regne de València, haurem de contrastar constantment les nostres observacions amb les aportades per aquell autor.⁶⁷

En primer lloc, pel que fa al propi nom de l'exacció, la historiografia especialitzada en fiscalitat medieval valenciana ha triat de forma unànime el vocable *peita*, de tradició aragonesa, en detriment del mot *quèstia*, de tradició catalana. La raó principal, com ha indicat Juan Vicente García Marsilla, rau en el fet que, tot i que al regne de València ambdós termes s'alternaren des de la conquesta, finalment la nomenclatura que pervisqué fou la de *peita*, com ho demostren clarament els estudis duts a terme per a finals del segle XIV i tota l'època foral.⁶⁸ Per afegiment, Josep Torró, en estudiar les exaccions imposades per Jaume I al territori valencià, concloué que tant *quèstia* com *peita* van ser emprats «de forma absolutament indistinta». Tanmateix, si ampliem l'anàlisi als regnats posteriors fins a 1329 el moment en què aquest tribut quedà fixat anualment per fur en una quantitat determinada, s'observa que, si més no en la documentació reial, el mot més emprat per a designar l'esmentat tribut al regne de València és *quèstia*.

Així, si bé durant aquell regnat inicial trobem una lleugera majoria d'esments a *quèstia* en les sèries estrictament fiscals,⁶⁹ és cert que en la resta de documents diversos conservats a la Cancelleria la veu *peita* s'imposa a *quèstia*, un 36,7 % per un 13,3 %, mentre que en el 50 % restant dels casos ambdues són emprades alternativament en el mateix text o de forma indistinta sota la fórmula *peyta sive questia* i viceversa.⁷⁰ No obstant això, a partir del regnat d'Alfons el Franc, bo i comptant a més a més amb les dades proporcionades pels llibres d'albarans del mestre racional conservats des de 1293, l'ús de la paraula *quèstia* per part dels oficials reials en els documents referits als cristians del regne de

170; Antoni FURIÓ, «L'impôt direct dans les villes du royaume de Valence», a Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ (ed.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 2004, p. 169-199.

67. Per fer la nostra anàlisi, ens hem centrat en les quaranta peticions de *quèstia* o redempció d'exèrcit al conjunt del reialenc valencià —una vintena de llocs generalment— documentades a la Cancelleria Reial entre 1255 i 1330: ACA, C, reg. 8, f. 21v (1255), 44v (1259) i 61v-62r (1262); reg. 18, f. 31v-32r (1272), 46v-47r (1273); reg. 23, f. 8v-11v (1274); reg. 17, f. 1v (març de 1275); reg. 33, f. 84v-85r, 95v-96r i reg. 19, f. 10r (desembre de 1275); reg. 40, f. 97v-98r (1278); reg. 42, f. 207 i reg. 46, f. 39r (1280); reg. 51, f. 4v (1281); reg. 51, f. 7v i 9v (1284); reg. 56, f. 110v, reg. 58, f. 94v i 103v i reg. 67, f. 39 (1285); reg. 68, f. 38v-39r i 47v-48r (1286); reg. 68, f. 55r (1287); reg. 82, f. 67v-68r (1290); reg. 331, f. 20rv, 31v, 47r-49r i 54r (1292); reg. 330, f. 61r-64r (gener de 1293); reg. 330, f. 107r-108v (juliol de 1293); reg. 324, f. 6r-10v (1294); reg. 324, f. 92r-95v (1295); reg. 324, f. 233r-237r (1297); reg. 333, f. 130r-134v (1303); reg. 326, f. 11r-13v (1309), 61rv i 66r-68r (1311) i 98rv i 122r-123v (1312); reg. 327, f. 151r-153r i 169rv (1314) i 225r-227v i 237rv (1317); reg. 328, f. 27r-28v i 48rv (1318), 62rv (1319), 100r-102v (1320) i 139r-141v (1321); reg. 329, f. 159r-162v (1322), 171r-177v, 189r, 203rv (1323), 215r-217v (1325), 248r-249v (1326) i 264r-265v (1327); reg. 543, f. 13r-15v i 22r (1328), 52r-53v (1329), 113r-115v (1330). Com passa a Catalunya, les peticions de *quèstia* dominen completament el panorama, molt per sobre de les redempcions d'exèrcit.

68. Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», *Revista d'Història...*, núm. 7 (1996), p. 150.

69. A les llistes de peticions de Jaume I, trobem sis esments a la *quèstia* (ACA, C, reg. 8, f. 61v; reg. 17, f. 1v; reg. 18, f. 31v i 32r; reg. 23, f. 11v, i reg. 33, f. 84r) per quatre a la *peita* (ACA, C, reg. 8, f. 21r; reg. 18, f. 32r i 46r, i reg. 23, f. 58r).

70. Hem trobat l'ús del terme *peita* en onze documents: Robert I. BURNS, *Diplomatarium of the crusader kingdom of Valencia, 1257-1276*, Princeton, Princeton University Press, 1985-2007, doc. 216 (4.IV.1259), 259 (29.IX.1259), 363 (13.IV.1261), 609 (28.IV.1265), 631 (6.VIII.1265), 764 (25.II.1268), 775 (10.III.1268), 824 (28.IV.1268), 825 (30.IV.1268) i 870 (14.I.1269); Ambrosio HUICI i María Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 1137 (26.XI.1259). L'ús del terme *quèstia*, l'hem trobat en quatre documents: Robert I. BURNS, *Diplomatarium...*, doc. 89 (26.III.1258) i 341 (26.II.1261); Ambrosio HUICI i María Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 473 (24.II.1248) i 582 (16.IX.1251). I hem trobat l'ús indistint d'ambdós termes en quinze documents: Robert I. BURNS, *Diplomatarium...*, doc. 95 (28.IV.1258), 189 (2.VIII.1258), 652 (9.XI.1265), 678 (18.IV.1266), 691 (26.VI.1266) i 840 (5.V.1268); Ambrosio HUICI i María Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 505 (1249), 581 (10.IX.1251) i 1574 (7.V.1268); Enric GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, Generalitat Valenciana, 1991, doc. 43 (30.VIII.1241), 152 (16.VIII.1271), 159 (6.VII.1273) i 160 (20.II.1274).

València és aclaparador: un 74,6 % per sobre del 15,2 % de *peita* i el 10,2 % d'utilització indistinta.⁷¹ De fet, el propi fur de les Corts de 1329 que delimità les quantitats pagades per les viles valencianes l'anomenava explícitament *questa*.⁷²

És ben probable que aquesta evolució nominal que s'observa en els documents emesos per la monarquia entre la dècada de 1280 i la de 1330 es dega al fet que durant aquell període l'exacció valenciana compartí plenament —com veurem més avall— la naturalesa de la quèstia catalana, marcada per la variabilitat en la quantia i la periodicitat, i ben diferent de la *peita* o *pecha* aragonesa, caracteritzada per la fixació anual. En aquest sentit, no és estrany que, una vegada que l'exacció valenciana quedà taxada anualment, el nom que s'acabés consolidant fos el de *peita*, en plena consonància amb les seues noves característiques.⁷³ Per això, tot plegat, considerem que en el cas valencià, tot i referir-nos a una mateixa cosa, és útil emprar el nom de *quèstia* abans del 1329 i el de *peita* a partir d'aleshores, per tal de marcar nominalment l'evolució de les característiques del tribut.

D'altra banda, Josep Torró considerà que la quèstia o *peita* era també «la mateixa cosa» que la «redempció d'exèrcit», ja que totes es justificarien «com una suplantació de les obligacions militars dels vassalls», segons quedaria reflectit a les *Commemoracions* catalanes de mitjan segle XIII, on «la quèstia o *questa* apareix clarament com una exacció basada en les obligacions militars.»⁷⁴ Tanmateix, a partir de l'examen global de les peticions fiscals reials, es pot constatar que la redempció d'exèrcit, com hem vist per al cas aragonès, era una exacció distinta de la *pecha* i la quèstia, i estava fonamentada en un dret feudal ben diferenciable. De fet, la interpretació que fa Torró del costum recollit per Pere Albert és més que dubtosa, ja que aquella es limita a parlar de forma juxtaposada dels drets dels castlans de fer *questa* o *valença* als habitants del districte castral, és a dir, d'exigir-los una ajuda pecuniària —*questa*— o un auxili militar —*valença*.⁷⁵ I, en tot cas, malgrat que la quèstia es demanés per qüestions de guerra, com passava en moltes ocasions, no substituïa el deure dels vassalls d'acudir a l'exèrcit del senyor, sinó que ambdues accions, la de contribuir en les quèsties i la de servir en la host, representaven obligacions distintes.

71. Entre 1276 i 1335, hem trobat quaranta-quatre mencions a la *quèstia*: ACA, C. reg. 326, f. 67v; reg. 327, f. 151v; reg. 328, f. 69r, 101v i 132r; reg. 329, f. 173v, 217r, 248r, 264r i 266r; reg. 331, f. 23r; reg. 333, f. 131v; reg. 543, f. 15v, 113r, 151r, 177r, 222r, 242r i 264r; ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Llibres d'albarans, núm. 620, f. 43r; núm. 628, f. 6v; núm. 630, f. 88r, 98v, 99r i 101r; núm. 632, f. 3r, 6v, 7r, 26v, 35r i 64v; núm. 633, f. 151r i 156v, i núm. 636, f. 7r, 8r i 197v; Rafael GALLOFRÉ, *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón*, València, 1968, doc. 512 (8.XI.1286), 578 (14.XII.1286), 938 (21.XI.1287), 1106 (11.III.1288) i 1269 (5.III.1289); Enric GUINOT, *Cartes...*, doc. 218 (5.V.1287); ACA, C. reg. 89, f. 92 r (28.XII.1290). D'altra banda, hi ha nou mencions a la *peita*: Rafael GALLOFRÉ, *Documentos...*, doc. 928 (21.XI.1287), 1242 (27.I.1289), 1289 (3.IV.1289), 2026 (24.III.1291), 2053 (28.III.1291), 2115 (14.IV.1291) i 2140 (28.IV.1291); ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Llibres d'albarans, núm. 636, f. 8r i 198r. I sis referències en les quals s'usen indistintament els dos termes: ACA, C. reg. 327, f. 152r; reg. 329, f. 250v, i reg. 543, f. 53r; ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Llibres d'albarans, núm. 632, f. 3r, i núm. 636, f. 198r.

72. *Fori regni Valentiae*, València, 1547 (edició facsímil del 1972), «Alfonsi primi», rúbr. xxvii. Així mateix, als privilegis aprovats a les Corts dels anys 1301-1302, hi ha un capítol referent a la repartició de les «quèsties e de qualsevol altres exaccions reals qui s'hagen a pagar vehinament»; *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie*, València, 1515 (edició facsímil de 1999), «Iacobi secundi», xiv.

73. També és possible que localment —a les viles valencianes— s'emprés majoritàriament el nom de *peita*, però que a nivell central —de la monarquia— es preferís el nom de *quèstia* en consonància amb les connotacions diverses d'ambdós mots.

74. Josep TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», a Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (ed.), *Colloqui...*, p. 474, nota 14.

75. Josep ROVIRA (ed.), *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Barcelona, Barcino, 1933, p. 154-155: «Lo castlà ho el vassal nuyl temps no pot fer guerra d'aytal castel per rahon del qual és vassal, ne neguex als homes habitants d'aquel castel fer *questa* ne demanar *valença* fora els térmens del castel, si doncs dat ho atorgat no li serà al senyor seu. [...] No deu lo castlà ne pot al senyor seu pinyorar lo feu, ne, segons que dit és, no li ajuda prescripció en aquestes coses, si bé tots sos antecessors ne feeren guerra, e *questa* e *valença* agueren dels homes.»

Per tant, tot i que en la majoria d'ocasions la quèstia i la redempció d'exèrcit comportaven un pagament similar —un tribut directe satisfet col·lectivament—, constituïen drets feudals diferents, que s'enfranquien i s'aplicaven per separat, alhora que variaven el subjecte imposable. En aquest sentit, si les obligacions de satisfer una petició de quèstia o d'una redempció d'exèrcit hagueren estat exactament el mateix no hauria estat possible que en 1286 la ciutat de València rebés franquesa perpètua de quèstia, peita i tota exacció reial, excepte d'host i cavalcada dins dels límits territorials del regne o si la Corona era envaïda per un monarca estranger.⁷⁶ Per això mateix, si bé les quèsties havien de ser pagades sempre en diners, les peticions militars es podien satisfer amb els homes demanats, com ho palesa una sol·licitud d'exèrcit de 1296 a algunes viles del regne de València, que majoritàriament contribuïren amb els ballesters i els escudats requerits.⁷⁷ De fet, la distinció entre les exaccions es percep clarament quan, per exemple, ambdues s'arriben a superposar en el temps, com succeí l'any 1293, en què Jaume II féu una petició de quèstia al reialenc valencià en gener i pocs mesos després, en juliol, demanà la redempció de la host dirigida contra Artal d'Alagó al castell d'Alcaine.⁷⁸

En relació amb això, a més a més, si finalment l'exèrcit era redimit en moneda, la quantitat taxada era repartida entre un conjunt de contribuents diferent del que estava obligat a pagar en les quèsties, com es comprova en les redempcions recaptades els anys 1280 i 1285, en les quals el rei ordenà fer contribuir els cavallers posseïdors d'heretats a Morvedre i els arrendadors de terres del Temple a Borriana, exempts en les quèsties, i hagué d'intervenir en diversos conflictes plantejats entre les viles i els senyors de determinats llocs nobiliaris situats dins dels termes municipals, que consideraven que no havien de contribuir-hi ja que usualment no ho feien en les quèsties.⁷⁹ Així, doncs, tot i que de vegades era justificada per campanyes militars de la monarquia, la quèstia era una exacció diferent de la redempció d'exèrcit, tant per la seua fonamentació en una obligació feudal distinta com per la seua aplicació i característiques diverses.

Així mateix, pel que fa a l'origen de la quèstia al regne de València, també cal precisar les observacions fetes per Josep Torró, segons el qual aquella hauria estat instaurada al reialenc valencià com a forma de renda reial a partir d'un privilegi concedit a la ciutat de València en 1252, que regulava les exaccions col·lectives. D'aquesta manera, la monarquia hauria procedit a un canvi conscient d'estratègia rendística, tot substituint els censos monetaris de 10 sous per jovada amb els quals havien estat establertes la gran quantitat de terres colonitzades entre els anys 1248 i 1249. En aquest sentit, com que la taxació per jovades no hauria prosperat en tractar-se d'un cens «elevat i dissuasiu» imposat sobre unes terres encara improductives, Jaume I hauria substituït els censos individuals sobre la terra

76. *Aureum opus*, 1515, «Alfonsi primi», I (20.IX.1286). De fet, la franquesa concedida tingué validesa efectiva, com es comprova en comparar els 48.000 sous pagats per la ciutat en 1336 com a redempció de l'exèrcit organitzat dins del regne contra Pedro de Xèrica i la negativa del consell a contribuir en la redempció demanada per atacar Jaume de Mallorca al Rosselló en 1342, tot al·legant aquell «privilegi del senyor rey n'Amfós» que els eximia de pagar en aquella ocasió: Arxiu Municipal de València, Manuals de Consell, A-3, f. 174v (X.1336), i A-4, f. 129v (19.VI.1342). Així mateix, també Xàtiva rebé en 1287 una franquesa perpètua del servei i la redempció d'exèrcit fora del regne de València, però, com que no rebé una exempció similar per a les quèsties, continuà pagant-les: ACA, C, reg. 75, f. 4v (5.V.1287). Contràriament, en el cas de Vilafamés, el rei concedí franquesa perpètua de quèstia en 1241 establint, però, l'obligació d'acudir trenta dies a la host en defensa del regne: Enric Guinot, *Cartes...*, doc. 43 (30.VIII.1241).

77. ACA, C, reg. 324, 178r, 181v i 183v (III.1296).

78. ACA, C, reg. 330, f. 61r-64r (quèsties) (I.1293); reg. 330, f. 66r-72r, 85v-86v (convocatòries d'exèrcit) (V-VI.1293) i 107r-135r (redempcions d'exèrcit) (3, 10 i 15.VII.1293).

79. ACA, C, reg. 48, f. 24r (18.V.1280), 34v (31.V.1280), 38r (4.VI.1280), 53r (23.VI.1280), 55v, (25.VI.1280) i 128r (5.VIII.1280); reg. 57, f. 154 (16.VII.1285).

per la petició anual i regular de quèsties o peites globals a cada vila.⁸⁰ Tanmateix, matisant aquesta interpretació, cal ressaltar que el recurs de la monarquia a la quèstia al regne de València no es tractava de cap innovació ni tampoc sembla que fos una substitució directa dels censos.

D'una banda, no es pot dir estrictament que la quèstia va ser instaurada a terres valencianes a partir de 1252, ja que hi ha indicis de peticions anteriors a la ciutat de València.⁸¹ Amb tot, tenint en compte que les terres de la capital, diferentment de les de la resta del reialenc, havien estat repartides de forma franca, es podria considerar que allò era conseqüència de la seua exempció censual. No obstant això, el fet és que el pagament de quèsties i censos no era estrictament excoent, com indica l'exemple —tot i que efímer— de Pego, on entre els anys 1279 i 1286 hi havia l'obligació de pagar 10 sous per jovada, però això no impedí que s'imposaren almenys un parell de quèsties en 1281 i en 1284.⁸² D'una altra banda, l'exigència de quèsties al regne de València no era una novetat resultant d'una alternativa directa a la imposició de censos sobre la terra, sinó que representava una pràctica monàrquica ben present a altres territoris de la Corona com Catalunya, fonamentada en l'obligació feudal de subvenir a les despeses senyorials. En aquest sentit, a diferència del que havia passat al regne de Mallorca, al de València Jaume I se'n guardà molt de donar franqueses generals o particulars, fet que indica una voluntat conscient de no veure's privat d'un dret feudal pel qual podia obligar els seus vassalls a pagar quantitats monetàries de forma recurrent.⁸³ En conseqüència, el monarca pogué demanar quèsties a la ciutat de València ja des del bell inici i a la resta de viles reials a partir de la dècada de 1250, moment en què aquelles es començaren a constituir en nuclis de població consolidats. Per tant, podem concloure que la primerenca eliminació dels censos sobre la terra no fou la raó estructural de l'aparició de la quèstia al regne de València, ja que no era cap innovació, sinó una exacció ben coneguda per la monarquia i, a més a més, no és gens clar que es pagués tots els anys de forma ordinària durant aquell període, com es pagaren els censos.

En relació amb això, també discrepem de les consideracions que Josep Torró va apuntar al voltant de la periodicitat del pagament i la recaptació de la quèstia, que han estat recollides per síntesis posteriors. Segons aquest autor, el tribut es pagava al regne de València amb una «clara i expressa regularitat anual», tot i que «la recaptació general efectiva no era anual», sinó que cadascuna de les set llistes de quèstia conservades per a l'època de Jaume I —dels anys 1255, 1259, 1262, 1272, 1273, 1274-1275, 1275-1276— expressaria, excepte la primera, la quèstia «corresponent a tres anys», és a dir, «la peita era anual —d'aquesta manera va collida dins les viles— però es recaptava en blocs triennals.» I, en aquest sentit, el caràcter triennal de la recaptació reial seria precisament el que explicaria el proce-

80. Josep TORRÓ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», a Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (ed.), *Col·loqui...*, p. 472.

81. En 1246, el rei atorgà un privilegi als habitants de València i el seu terme per tal que els cavallers i els eclesiàstics contribuïren en les quèsties, redempcions d'exèrcit i altres exaccions reials i veïnals per les cases i heretats adquirides a altres que no en fossen exempts, cosa de la qual es pot inferir que abans se n'havien recaptat bo i plantejant-se aquell problema a l'hora de la contribució: Josepa CORTÉS, *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, València, Universitat de València, 2001, doc. 23 (22.XI.1246).

82. ACA, C, reg. 44, f. 152v (1279); reg. 51, f. 4v (1281), 7v i 9v (1284). Finalment, la monarquia hagué d'enfranquir els censos en 1286, cosa que indica que efectivament ambdues càrregues eren massa feixugues: ACA, C, reg. 64, f. 156v (16.XI.1286). Amb tot, l'exemple mostra que, en teoria, totes dues no eren excoents.

83. Només molt al començament de la conquesta, el rei concedí dues franqueses perpètuas de quèstia: una a Borriana en 1233, que degué quedar revocada per la carta de poblament de 1235, i una altra a Vilafamés en 1241: Enric GUINOT, *Cartes...*, doc. 6 (1.XI.1233), 14 (1.I.1235) i 43 (30.VIII.1241). Posteriorment, la monarquia només en donà a Dénia durant el regnat de Jaume I, a València, que la comprà a les Corts del 1286, a Castalla, que la rebé en 1296, i a Biar, en 1301. Vegeu Rafael GALLOFRÉ, *Documentos...*, doc. 1170; *Aureum opus*, 1515, «Alfonsi primi», I (20.IX.1286); ACA, C, reg. 543, f. 114v-115r, i reg. 326, f. 67v.

diment de comptabilitat a dues columnes que s'observa en la majoria de les llistes fiscals d'aquest regnat: les entrades de la primera columna correspondrien a la demanda de dos anys i les de la segona representarien «el total teòric a pagar: els dos anys més l'increment del tercer.» Així, a partir del total triennal de la segona columna, es descomptarien les eventuais remissions que figuren en una tercera columna; per exemple, en el cas d'Ontinyent en 1262, la primera columna registrava 2.000 sous, que constituïrien els dos anys d'una quèstia anual de 1.000 sous, i en la segona columna s'anotaven 3.000 sous, que seria el total dels tres anys, sobre el qual es rebaixaven en una tercera columna 2.000 sous, suposadament corresponents a l'exempció de dues anualitats. Tot plegat, Torrò afirma no tenir «cap mena de dubte» que aquest procediment, «concebut per a determinar taxacions triennals», derivaria de «pràctiques comptables ben arrelades i difoses a l'època», així com tampoc mostra «cap de dubte» sobre el fet que «les recaptacions reials tenien un caràcter triennal.»⁸⁴

I aparentment l'explicació sembla funcionar per al cas valencià, tot i que en el seu propi plantejament inicial ja es detecten algunes distorsions. Per exemple, la petició de 1259 recolliria les quèsties cobrades localment en el trienni 1256-1258 i la de 1262 saldaria les dels anys 1259-1261, mentre que l'escassetat de collectes de la dècada de 1260 s'explicaria per «l'acumulació de recaptacions seguides en 1272-1275», que respondria a «la intenció de recuperar el hiatus de 1262-1272.» Però, com apunta el mateix Torrò, hi hauria un «desajust», ja que les relacions fiscals que ell considera grups de recaptació —1272, 1273, 1274-1275, 1275-1276— només podrien abastar els triennis de 1262-1264, 1265-1267, 1268-1270 i 1271-1273, un problema que s'hauria d'explicar perquè «se'ns haja perdut la documentació d'alguna collecta durant la dècada esmentada», tenint en compte, d'altra banda, que aquella recaptació hauria de ser bianual sense explicació aparent. Ultra això, s'hi observen unes altres anomalies, com, per exemple, el fet que no sempre la quantitat de la segona columna corresponga exactament a la suma hipotètica de tres anys —especialment en 1259—,⁸⁵ o que les remissions fetes no sempre equivalguen a xifres que s'ajusten a enfranquiments anuals, una situació que també restaria sense justificació manifesta.⁸⁶

A aquests punts discordants, se n'hi sumen d'altres que indueixen a desestimar l'explicació que associa el mètode de les dues columnes amb una recaptació triennal retroactiva de pagaments anuals. En primer lloc, segons el plantejament de Torrò, la triennialitat de les recaptacions per part de l'administració reial només hauria estat possible si les viles haguessen guardat els diners cobrats anualment entre 1262 —o 1264— i 1272 per tal de donar-los posteriorment a través de quatre peticions dutes a terme entre els anys 1272 i 1276, una situació que, com a mínim, sembla inversemblant donats l'incipient grau de maduresa institucional dels consells locals i, sobretot, el sempitern estat de necessitat

84. Josep TORRÒ, «Colonització feudal i renda feudal. L'origen de la *peita* al regne de València», a Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (ed.), *Colloqui...*, p. 477-478.

85. Per exemple, en 1259, la primera columna de Cocentaina indicava 600 sous i la segona 700, en compte de 900 sous com seria lògic. També passa en els casos d'Agres (150-200 sous), Albaida (700-1.000 sous), Alcoi (300-400 sous), Almenar i la Llosa (500-700 sous), Alzira (3.000-4.000 sous), Cocentaina (600-700 sous), Gandia (3.000-4.000 sous), Llutxent (800-1.000 sous), Onda (3.000-4.000 sous), les alqueries de Palma (300-500 sous), Palma i Ròtova (500-800 sous), Peníscola (700-1.000 sous), la vila nova de Carbonera (200-400 sous) i Xàtiva (7.000-10.000 sous). En 1262 i en 1273, totes les xifres podrien correspondre a tres anys equivalents, però en 1272 hi ha distorsions a Cullera (1.500-2.000 sous) i Xàtiva (15.000-20.000 sous) i, en 1275, a Ademús (700-1.100 sous), Morella i Morvedre (en aquests dos darrers casos, s'anota la quantitat en una única columna en contrast amb la resta de viles).

86. En 1262, es remeteren 900 sous a Peníscola d'un total de 1.500 suposadament triennals, cosa que no es correspon a cap mena d'enfranquiment anual exacte. Així mateix, entre molts altres casos, en 1273 foren rebaixats 4.500 sous a Morvedre d'un total de 12.000.

monetària de les arque reials. A més a més, en segon lloc, l'observació de les peticions fiscals anàlogues documentades a Aragó i Catalunya durant el regnat de Jaume I obliga a donar una altra interpretació al sistema de les dues columnes, atès que en aquell cas s'alternen amb llistes fiscals d'una única columna sense que es pugui distingir cap patró que assenyalés una recaptació retroactiva de tres anys.⁸⁷ Per exemple, per al cas català, amb les notícies que tenim sobre quèsties pagades per les viles reials catalanes en general i la ciutat de Barcelona en particular, el rastre documental que han deixat és gairebé anual, ja siguen comptabilitzades a una o a dues columnes: en tenim per als anys 1255, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1263, 1266, 1268, 1269, 1272, 1273, 1275 i 1276.⁸⁸

En conseqüència, el mètode de registre de les quèsties, peites o redempcions d'exèrcit a dues columnes ha de significar una cosa diferent de la collecta triennal. I, en aquest sentit, aventurem la hipòtesi que probablement el seu objectiu era establir, d'una banda, la xifra mínima que es calculava que havia de pagar cada vila —la de la columna menor— i, d'una altra banda, una suma més gran —la de la columna major— que era la que es demanava en el moment de la petició per tal d'obtenir almenys la primera després de les remissions corresponents; és a dir, les dues columnes marcarien el marge de negociació entre la monarquia i les viles.⁸⁹ Això, per exemple, explicaria algunes dades molt significatives, com ara la inclusió de la paraula *accrevit* —«augmentà» o «s'augmentà»— en les llistes de dues columnes; en el cas valencià, les referències són escasses, però entre les sèries fiscals aragoneses i catalanes es troben diverses peticions en què el mot és interposat sempre entre la quantitat menor i la major de cada vila —per exemple, «Çuera vi mil. sol. *accrevit* x mil. sol.»—,⁹⁰ cosa que fa visualitzar sense cap mena de dubte un increment sobre la quantitat que es considerava la mínima a recaptar.

En consonància amb això, el fet que les remissions que s'hi registren corresponguen de forma majoritària a aquell augment indicaria que el procediment era tot just demanar la quantitat de la segona columna per tal que, en cas que es feren remissions, s'obtingués aproximadament la primera.⁹¹ D'aquesta forma, la monarquia aconseguia entaular la negociació sobre una suma elevada i, ultra això, segurament podia ingressar els drets del segell derivats de la remissió oficial d'una quantitat. De fet, el cas concret d'una redempció d'exèrcit de la ciutat de València en 1274 constata aquesta pràctica de sol·licitar una quantitat major per obtenir-ne després una altra de rebaixada, generalment en la

87. Per exemple, al regne d'Aragó, les dues columnes s'utilitzaren per a algunes viles de la petició de 1253, però per a d'altres, no. Seguidament, hi ha peites registrades en 1255 (a una columna), 1258 (dues), 1259 (una), 1260 (una), 1261 (dues) i 1273 (dues). Les que hem identificat com a redempcions d'exèrcit també alternen les llistes d'una i dues columnes: 1257 (dues), 1271 (una), 1274 (dues), abril i desembre de 1275 (una per a unes certes viles i dues per a unes altres) i 1276 (ídem). A Catalunya, de forma similar, no sembla observar-se cap relació de les dues columnes amb la triennialitat: 1255 (una), 1257 (dues), 1259 (una), 1260 (una), 1261 (dues), 1263 (una), 1272 (dues), 1273 (dues), març i desembre de 1275 (una i dues).

88. Per als anys 1258, 1266, 1268 i 1269, només tenim notícies de la quèstia que pagà Barcelona. Dades extretes de Pere ORTÍ, *Renda i fiscalitat...*, p. 590.

89. Cal recordar que, durant el regnat de Jaume I, les peites aragoneses no estaven encara fixades, per la qual cosa la seua quantia també podia ser negociada en ocasions, com ho reflectirien les dues columnes.

90. ACA, C, reg. 8, f. 27v (1257).

91. En 1273, Alzira rebé una remissió de quatre mil sous que corresponia a l'*accrevit* que hi havia entre les dues columnes: 8.000-12.000 sous. Aquell mateix any, sobre les vint-i-quatre peticions fetes, es registren onze remissions, set de les quals corresponen a l'increment de la tercera part (Ademús, Alpont, Alzira, Castellfabib, Cullera, Gandia i Llíria), tres són una mica superiors (Cocentaina, Morvedre i Sogorb) i una equival a la totalitat de la petició (Castalla). D'altra banda, per exemple, en 1275 s'anota al costat de la columna major de Gandia «dimisit lo terç», que en teoria es podria referir tant al «tercer any», segons la interpretació de Torró, com a la «tercera part de la quantitat», segons la nostra; la confusió s'esclareix en observar unes altres anotacions registrades en la mateixa petició al costat d'altres viles valencianes, on es diu «dimisit eis terciam partem», tot referint-se al volum i no al temps: ACA, C, reg. 18, f. 26r.

tercera part: per un costat, el rei envià dues cartes a València, una ordenant la convocatòria d'exèrcit i una altra establint que es podia redimir per 60.000 sous, mentre que, per l'altre costat, envià una carta al batlle de la ciutat i regne, Arnau Escrivà, autoritzant-lo a deixar la suma en 40.000 sous, com finalment succeí després de procedir a una remissió de 20.000 sous.⁹²

Així mateix, en una petició de peita feta en 1278 a les viles aragoneses, tot i que el mètode de comptabilitat emprat era el d'una única columna, s'hi anotaven dues frases referents a dos grups de viles que semblen confirmar plenament que, quan es considerava necessari, el procediment usual era augmentar una tercera part sobre les quantitats inicials: d'una banda, «maiores quantitates iactavimus, scilicet, terciam partem plus» —«imposarem majors quantitats, és a dir, la tercera part de més»— i, d'una altra banda, «istas peytas in quibus terciam partem magis posuimus colligit Muça de la Portela» —«aquestes peites en les quals posarem una tercera part de més les collectà Muça de Portella».⁹³ En conseqüència, pensem que el sistema d'enregistrament a dues columnes era una expressió gràfica d'aquests increments, que generalment rondaven la tercera part de la quantia i estaven orientats a entaular una negociació a l'alça amb les viles. De fet, en el cas concret de 1278, la monarquia autoritzà Portella uns mesos després a rebaixar aquella tercera part que s'havia incrementat sobre les peites.⁹⁴

Tot plegat, les llistes registrades a la Cancelleria Reial, ja fossen a una o a dues columnes, no representarien, com apunta Torró, una petició retroactiva, sinó que, contràriament, serien l'inici d'una exacció monetària justificada per un motiu determinat, un acte fiscal que es cloïa uns pocs mesos més tard després de la negociació amb les viles, les remissions, la collecta comunal i la recaptació dels porters reials. Això es pot comprovar, per exemple, en repassar la petició de les quèsties de la batllia de Barcelona en 1272, que és l'únic cas del segle XIII per al qual hem pogut trobar un retiment dels comptes que especifica les quantitats finalment satisfetes.⁹⁵ En primer lloc, el març d'aquell any, el rei demanà quèsties a les viles catalanes i, en aquest cas concret, el procediment de comptabilitat a dues columnes presentava una particularitat: la primera columna, contràriament al que era habitual, era la major i representava, en termes generals, un increment de la tercera part de la xifra de la segona columna, que ací era la menor, per exemple: «Cubelles 1.500 s. – 1.000 s.». L'anomalia era remarcada en la intitulació general, que advertia que «fuerunt facte litere questiarum sequentium et sunt ultime sume vere», és a dir, s'assenyalava clarament que les sumes menors, que concretament en aquest cas anaven darrere, eren les «veritables», ço és, les quantitats reals sobre les quals es feia l'augment registrat davant, a la primera columna.⁹⁶ A continuació, després de fer les peticions, hi hauria el procés de negociació entre la monarquia i cadascuna de les viles, moltes de les quals obtingueren remissions,

92. ACA, C, reg. 23, f. 8v: «Civitas Valencie quod faceret exercitum [...]. Et fuit missa alia carta eis quod si volebant redimere ipsum exercitum darent LX mil. sol. [...]. Item missa fuit carta Arnaldo Scribe quod posset eis facere gratiam quod darent XL mil. sol. [...]. Et dimisit eis XX mil. sol. de LX mil. sol.»

93. ACA, C, reg. 22, f. 85r (5.VI.1278), transcrit per David ROMANO, *Judíos al servicio...*, p. 30-31.

94. Després del regnat de Jaume I, la comptabilitat a dues columnes es deixà d'emprar segurament perquè, com veiem en aquesta mateixa petició de 1278, els possibles increments es feien directament sobre la suma anotada, sense necessitat d'indicar l'accrevit entre una quantia menor i una altra de major.

95. ACA, C, reg. 18, f. 95v. Existeixen uns altres retiments, com per exemple el de les quèsties valencianes de 1274, però simplement es limiten a donar un vistiplau genèric: ACA, C, reg. 20, f. 226v (23.III.1275) i 241v (21.IV.1275).

96. ACA, C, reg. 18, f. 25r. Una observació semblant es repetia a la llista a dues columnes de les redempcions d'exèrcit demanades a les viles aragoneses en 1275: «III idus aprili anno Domini Mº CCº LXX quinto iactavit dominus rex in Sarinyena villis et locis Aragonie infrascriptis pro redemptione exercitus denarios infrascriptos sicut proxime subsequentiis et minores summe sunt veracitas»: ACA, C, reg. 17, f. 8v.

com de fet s'indica en alguns casos en el mateix registre. Una vegada concedides les rebaixes de les quanties, els consells municipals procedirien al seu cobrament proporcional entre els veïns per transferir-les al porter reial encarregat de la recaptació, en aquesta ocasió Ferrando de Tarazona. Finalment, uns vuit mesos després, «in mense decembris», el porter retia les xifres de la col·lecta «quam fecit de questiis istius anni baiulie Barchinone.»⁹⁷

Segons el comptes presentats, Tarazona «debebat colligere» exactament els 34.100 sous que sumaven les xifres anotades en les columnes majors de març de 1272, és a dir, la petició que s'havia fet a cada vila era la de la quantitat més gran, sobre la qual s'entaulava la negociació i es feien les remissions. Tanmateix el retiment final del porter indicava que el rei havia rebaixat un total d'11.140 sous als llocs de la batllia, una suma que pràcticament coincideix amb els 11.050 sous que s'noten com a còmput de les remissions en el registre de la petició. A més a més, s'observa que la xifra d'11.140 sous s'apropa molt a la de 9.950 sous que representava l'increment de la columna major, és a dir, que hi hagué una rebaixa més o menys general de les sumes augmentades fins a deixar la quantitat total recaptada en la suma global de la columna «veritable», que eren 24.150 sous —i se'n recolliren 22.960.⁹⁸ D'aquesta manera, s'aconseguia negociar a l'alça amb l'objectiu d'obtenir com a mínim les quanties menors i, per tant, sembla clar que el mètode de comptabilitat a dues columnes, tant a Catalunya i Aragó com al regne de València, indicava els marges d'exacció monetària en cadascuna de les peticions fetes.⁹⁹

El desballestament de l'explicació oferta per Torró per explicar aquell sistema d'anotació implica, a més a més, el qüestionament de l'anualitat de les quèsties valencianes, per a la qual no es troben esments documentals explícits, contràriament al que sí que passa amb la *pecha* aragonesa o els tributs pagats pels jueus.¹⁰⁰ Si entre 1255 i 1276 només es documenten set quèsties al regne de València i corresponen a una única anualitat, és evident que no han arribat fins a nosaltres moltes altres peticions o que aquelles només eren demanades ocasionalment, quan la monarquia ho considerava necessari. Sense descartar la primera opció —hi ha proves que se'ns escapen algunes demandes monetàries—,¹⁰¹

97. Veiem com s'indica clarament que la recaptació corresponia a la d'aquell any 1272 i no a la dels tres darrers anys, malgrat l'enregistrament a dues columnes que segons Josep Torró s'hauria de correspondre amb una col·lecta triennal.

98. El fet que es recaptaren fins i tot menys diners que els marcats per la columna menor indica que les rebaixes eren de vegades majors que el marge de negociació —i també que en ocasions hi havia remissions totals per determinades causes, com ara franquesses temporals.

99. En aquella mateixa petició de 1272, trobem una altra prova feaent del fet que les dues columnes no indicaven recaptacions triennals, sinó intents d'increment de les quèsties i els marges de negociació. Als llocs de Serdinyà, Flaçà, Marinyans i Joncet s'anotà, seguint el mateix sistema, «ccc – cc sol.», però un apunt al costat informava que «dimisit eis cl quare habent instrumento [...] questie non donent nisi cl sol.»: ACA, C, reg. 18, f. 27r. És a dir, es demanaven 300 sous que es podrien rebaixar fins a 200, però finalment se'n remeteren 150, ja que aquest era un dels pocs casos catalans en què la quèstia estava fixada per privilegi, com hem vist abans.

100. A banda de les referències a l'anualitat de la *pecha* que hem citat anteriorment, tenim també referències per als tributs dels jueus —designats indistintament amb el nom de *quèstia* o *peita*— tant a Aragó (una concessió als jueus d'Osca de 1.000 sous jaquesos dels 7.500 sous jaquesos «quos dare teneamini annuatim») com a Catalunya (la recepció del tribut anual dels jueus de Girona i Besalú, «quod dare debebatis [...] in festo sancti Iohannis») o al regne de València (la rebaixa del tribut que l'aljama de Morvedre donava «quolibet anno»): Ambrosio HUICI i María Desamparados CABANES, *Documentos...*, doc. 765 (3.IX.1257) i 889 (28.XII.1257); Robert I. BURNS, *Diplomatarium...*, doc. 496 (29.VIII.1263).

101. Per exemple, no coneixem les llistes de peticions de la croada de 1269, per a la qual sabem que el rei demanà 50.000 sous a la ciutat de València i 12.000 sous a la de Xàtiva: Robert I. BURNS, *Diplomatarium...*, doc. 957 i 958 (30.VI.1269). Igualment, sabem que en 1270 el batlle Astruc Xixó presentà els comptes de diverses quèsties recaptades per Pere Vidal entre 1265 i 1269 a Borriana, Onda, Almenara, Morella, Castellfabib, Ademús, Alpont, Peníscola, Sogorb i Arcos: Robert I. BURNS, *Diplomatarium...*, doc. 1083 (1.XII.1270).

ens inclinem per la segona en tant que existeixen nombrosos indicis que assenyalen l'ocasionalitat de les peticions de quèstia al regne de València, en consonància amb el que hem vist i explicat per al cas de Catalunya.¹⁰² Així, com es pot comprovar als registres de la Cancelleria Reial, a partir del regnat de Pere el Gran i fins a la fixació anual de la quèstia al regne de València en 1329, les peticions realitzades al reialenc català i valencià foren pràcticament simultànies i es documenten conjuntament els anys 1281, 1284, 1286, 1287, 1292, 1294, 1295, 1297, 1309, 1311, 1312, 1314, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1325, 1326, 1327, 1328 i 1329, sense seguir una regularitat estricta.¹⁰³ Aquest ritme discontinu, de fet, concorda plenament amb la circumstància que durant els períodes en què les viles pagaven algun altre tribut reial de quantia important, com ara un donatiu de Corts, un subsidi negociat col·lectivament o un monedatge, la monarquia deixava d'exigir quèsties.¹⁰⁴

Així, doncs, sense aprofundir en la mateixa quèstió que hem explicat detalladament per al cas català, cal fer notar que aquella variabilitat en la periodicitat i en la quantia conferia a la quèstia valenciana una funció de subsidi negociat a la pràctica, consistent en la petició eventual d'ajudes monetàries, justificades per necessitats determinades de la monarquia. Per això, ja des del segle XIII, les peticions de quèstia al reialenc català i valencià es fonamentaven en raons concretes, com ara expedicions militars, matrimonis reials, compres patrimonials o subvencions de deutes. Tanmateix sembla que aquelles justificacions no foren sempre admeses, com ho demostra el fet que, en el moment en què les sumes quedaren fixades al regne de València en 1329, totes les viles reials valencianes hagueren de renunciar oficialment a demandar Alfons el Benigne i els seus predecessors fins a Jaume I per les quèsties que aquests havien exigít indegudament «in casibus non introductis a iure.»¹⁰⁵ A partir d'aquell moment, en tot cas, les quèsties reials pagades al territori valencià romangueren invariables, perderen tota funció negociadora i passaren a ocupar un lloc secundari entre els ingressos monàrquics.

En definitiva, contràriament al que plantejava Josep Torró, pensem que hi ha indicis suficients per a parlar de la quèstia reial al regne de València entre mitjan segle XIII i el 1329 com una exacció ocasional, que depenia de la petició expressa de la monarquia —fonamentada en el dret feudal d'exi-

102. Només a la zona d'influència aragonesa del regne hem trobat algun possible indicatiu d'annualitat, com ara els 2.000 sous assignats pel rei en 1259 sobre les peites de Lliria «et quod inde deficiet vobis ad solvendum recipiatis in aliis peitis quas dicti homines de Liria a dicto anno proximo venturo in anno nobis dabunt», o les peites anuals que es pagaven a Alpont, Ademús i Castellfabib, assignades a les cavalleries aragoneses i que se superposaven a les peticions de quèstia valencianes, com declarava expressament el privilegi de 1292 que acabava amb aquella doble càrrega: Robert I. BURNS, *Diplomatarium...*, doc. 259 (20.IX.1259); ACA, C, reg. 193, f. 153r (20.I.1292).

103. Només en 1297 i en 1323 hem trobat peticions per al regne de València que no es documenten a Catalunya —en el segon cas, perquè en aquell moment les viles catalanes estaven pagant un donatiu de Corts alternatiu. La diferència que es palesa al llarg del regnat de Jaume I, en què, com hem vist, es documenten peticions de quèstia pràcticament anuals a Catalunya en contrast amb unes poques al regne de València, es podria explicar, deixant de banda possibles mancances documentals, pel desenvolupament embrionari en què es trobaven les viles valencianes en aquells moments.

104. Per exemple, es deixaren de cobrar quèsties a totes les viles reials mentre durà el donatiu quinquennal de les Corts dels anys 1301-1302 o el subsidi recaptat mitjançant cises de 1315. Així mateix, a les Corts de 1329, els síndics municipals, «con les viles no deyen ni ayen acostumat pagar questa en l'any que y paguen monedatge», sol·licitaren que aquell any no devien «pagar questa per ço com paguen monedatge»: vegeu Vicent BAYDAL, «El cabeçatge, un desconegut servei aprovat en les Corts valencianes de 1301-1302», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 18, en premsa; ACA, C, Legislació, capsa 7.

105. ACA, C, Pergamins reials, Benigne, núm. 399-404 i 406-412. Desconeixem quins eren els casos «introduïts en dret», tot i que podem suposar que feien referència als que exposava Ramon de Penyaafort, relacionats amb les guerres defensives, la lluita contra els infidels i l'obtenció de privilegis. En tot cas, la mateixa monarquia estava interessada a mantenir una certa indefinició, com es comprova en la fixació de quèsties de 1329, en què el rei es retingué la potestat d'augmentar les quantitats «en los casos especificats e introduïts en dret per causa necessària», però es negà a contestar la petició de les viles reials que demanaven «que'l senyor rey declar los casos los quals són introduyts en dret de fer ajuda al senyor rey e los quals se ha retenguts ultra les peytes ordinàries de les viles». Vegeu *Fori regni Valentiae*, «Alfonsi primi», rúbr. xxvii; ACA, C, Legislació, capsa 7.

gir ajudes monetàries dels vassalls— i que es negociava individualment amb els consells municipals cada vegada que era exigida.

5. RECAPITULACIÓ. LA DIVERSITAT TERRITORIAL DELS PRINCIPALS TRIBUTS REIALS DIRECTES A LA CORONA D'ARAGÓ

Analitzades amb detall les propietats dels principals tributs directes imposats al reialenc dels territoris de la Corona d'Aragó, s'observa una important diversitat atribuïble a les distintes situacions de partida de cada unitat política. Així, per exemple, la franquesa de censos i de tots els drets feudals que facultaven l'exigència recurrent de quantitats monetàries concedida als pobladors del regne de Mallorca el mateix any 1230 comportà que a les illes la periodicitat de les exaccions directes fos molt circumstancial durant el segle XIII. I, per això mateix, quan la monarquia tractava d'obtenir-hi diners, havia de recórrer a la negociació de privilegis compensatoris i havia de confirmar l'exempció primigènica de què gaudien els habitants d'aquell regne.

A Aragó, en canvi, la situació de partida era ben diferent: les principals ciutats i viles eren franques de tributar des del segle XII o començaments de la centúria següent, mentre que la resta de viles i aldees mitjanes i petites estaven obligades a servir el rei amb el pagament anual de peïtes comunals. Ultra això, aquests tributs cobrats al reialenc —possiblement originats en establiments censuals col·lectius— estaven assignats, si més no parcialment des de mitjan segle XIII, al pagament del sistema de cavalleries a través del qual la noblesa aragonesa rebia sumes monetàries de la monarquia a canvi del seu servei militar. Així, des de finals de l'època de Jaume I, s'encetà una doble pugna per raó de les peïtes que finalitzà, després de la revolta de la Unió, a començaments del regnat de Jaume II. D'una banda, les viles tractaren de fixar-ne la quantitat, que fins llavors havia estat sotmesa a les peticions variables del rei, i d'una altra banda, la noblesa provà d'apropiar-se-les completament, objectius que finalment assoliren, per la qual cosa les peïtes reials aragoneses passaren a esdevenir una renda fixa, gestionada per les batllies locals i assignada als barons i els cavallers del regne.

Per tot això, primer les redempcions d'exèrcit i després els subsidis tingueren un paper important a l'hora d'extraure recursos addicionals del reialenc aragonès. Mitjançant la seua petició, la monarquia aconseguia, per un costat, fer contribuir les ciutats franques i, per un altre costat, afegir quantitats a les que ja es pagaven anualment com a *pecha* a les viles peïteres. A més a més, aquelles exaccions no estaven compromeses d'antuvi amb les cavalleries, raó per la qual podien ser destinades directament on considerés l'administració reial. Amb tot, amb la destacada excepció de les comunitats d'aldees de Daroca, Calataiud i Terol, l'existència de les peïtes anuals fixades suposà un important fre a la demanda de subsidis eventuals, per la qual cosa el ritme de peticions decaigué notablement a partir del regnat de Jaume II.

Pel que fa al reialenc de Catalunya, l'estat de coses de principis del segle XIII diferia sensiblement. En aquest cas, no existia una marcada distinció entre llocs francs i vilans, sinó que, almenys a començaments de l'època de Jaume I, s'observa de forma general la consolidació del dret de quèstia, és a dir, l'exigència de quantitats en funció de les diverses necessitats monetàries de la monarquia. En aquest sentit, al llarg de tot el període analitzat, les quèsties, tot i que el rei tendia a sol·licitar-les anualment, eren demanades sense una regularitat clara, normalment en funció d'alguns motius conjunturals que en justificaven la petició, com ara una campanya militar, el casament d'un membre de la família reial, la compra de senyories o l'enviament d'ambaixades. A més a més, com que les seues quanties eren sempre negociades a cada lloc i recaptades per porters designats *ad hoc* que les ingressaven directa-

ment a les arque reials, les quèsties acompliren en certa manera el paper d'un subsidi negociat individualment amb les viles, fins que anaren quedant fixades entre la dècada de 1320 i la de 1340 i els auxilis monetaris passaren a ser objecte d'estipulació col·lectiva en Corts i Parlaments. I aquest panorama, de fet, atorgà a la redempció d'exèrcit un paper secundari entre els tributs reials catalans, molt menor que no pas el que tenia a Aragó.

Finalment, en la situació de partida del regne de València, la monarquia no volgué renunciar, com havia fet a Mallorca, ni als censos sobre les terres de reialenc —almenys als nuclis mitjans i petits— ni al dret d'exigir quèsties al conjunt de viles reials. Tanmateix prompte hagué de renunciar als primers i romangueren exclusivament les segones, amb una situació i unes característiques pràcticament idèntiques a les de les quèsties reials de Catalunya: ocasionalitat, justificació, variabilitat, negociabilitat i recaptació directa dels porters, fora del control de les batllies. Així mateix, com en el cas català, els primers intents de delimitació no es donaren fins a finals del regnat de Jaume II, els quals desembocaren en 1329 en la definitiva fixació de la seua periodicitat, anual, i de la seua quantia, establerta a cada vila per fur de Corts.

Així, doncs, aquesta anàlisi dels principals tributs reials directes entre els regnats de Jaume I i Alfons el Benigne ha permès destriar clarament la naturalesa diferent de la *pecha* aragonesa, les quèsties catalanovelencianes, la redempció d'exèrcit i els subsidis negociats, de manera que s'ha pogut aportar una mica de llum a diverses qüestions clau, com ara l'origen, les propietats o l'evolució d'aquelles exaccions, cosa que, tot plegat, ens permet conceptualitzar-les de forma més detallada i conèixer millor el seu paper dins de la hisenda reial de la Corona d'Aragó.